

Mari Anne Bjørkmann

Universell utforming - en utopi?

Masteroppgave i funksjonshemming og samfunn

Trondheim, juni 2010

NTNU

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse

Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap

FORORD

Min masteroppgave består av to artikler. Disse håper jeg at er skrevet på en slik måte at enhver skal kunne lese de og få en grundigere forståelse av hva universell utforming betyr, både i teori og i praksis. I den første artikkelen, den teoretiske, som jeg har kalt *En presentasjon av universell utforming sett i lys av historiske og politiske prosesser* setter jeg universell utforming inn i en større teoretisk og politisk sammenheng. Artikkelen viser hvordan begrepet sin fremvekst har blitt påvirket av både historiske og politiske prosesser. Artikkel nummer to, den empiriske artikkelen, som jeg har kalt «*Hjelp jeg har reist meg bort*» *Opplevelser knyttet til universell utforming sett fra menneskers med redusert funksjonsevnes perspektiv* er basert på intervju jeg har gjort med fem personer med redusert funksjonsevne. Med intervjumaterialet belyser jeg hvilke opplevelser informantene har i samfunnet i dag og hvordan disse opplevelsene kan knyttes opp mot universell utforming som begrep og tenkemåte. Studien viser at opplevelsen av hvilken betydning universell utforming har, er forskjellig.

Masteroppgaven har blitt til over tre år, det har vært tre spennende og lærerike år. Underveis i masterperioden har jeg gjort to oppdrag for Sør-Trøndelag fylkeskommune, «Kartlegging av kulturminner og uteområder i Rissa, Åfjord, Ørland og Bjugn kommune» og «Friluftsliv for alle». Begge oppdragene omhandlet kartlegging med hensyn til universell utforming og var veldig spennende og lærerike. Jeg vil først rette en takk til alle menneskene jeg møtte i dette arbeidet. I tillegg har jeg vært delaktig på Studentersamfundet i Trondheim. Mine frivillige verv der vil jeg ikke vært foruten, det har vært utrolig. Jeg har møtt mange flotte mennesker, gjort mange forskjellige oppgaver og lært veldig mye. Takk til alle dere.

Da gjenstår det å takke enkeltpersoner som har hjulpet meg mye igjennom denne prosessen. Først og fremst vil jeg rette en stor takk til alle informantene som stilte opp til intervju. Jeg vil også takke min veileder Jan Tøssebro for mange nyttige tilbakemeldinger. Videre vil jeg rette en stor takk til mine gode venner som har hjulpet meg i sluttfasen med gjennomlesninger og korrektur. Dere vet hvem dere er. Og til dere på lesesalen, denne prosessen hadde ikke vært det samme uten dere, gode lunsjer, samtaler og masse hygge. Dere er flotte! Mor, far og søster, dere fortjener og en kjempe takk for at jeg er her jeg er i dag.

Til sist vil jeg takke kjæresten min, Einar, du har vært fantastisk, du har lest og kommet med kommentarer. I oppturer og nedturer har du alltid har vært tilstede. Tusen takk!

Trondheim, juni 2010

Mari Anne Bjørkmann

EN PRESENTASJON AV UNIVERSELL UTFORMING SETT I LYS AV HISTORISKE OG POLITISKE PROSESSER

INNLEDNING	1
UNIVERSELL UTFORMING	2
HISTORISK TILBAKEBLIKK	5
FRA MEDISINSK TIL RELASJONELL FORSTÅELSE – EN SENTRAL PÅVIRKNING.....	5
IMPAIRMENT OG DISABILITY	6
DEN POLITISKE KONTEKSTEN	9
NORMALSAMFUNNET	9
FUNKSJONSHEMMEDES INTERNASJONALE ÅR.....	10
FULL SAMFUNNSDELTAKEELSE OG LIKESTILLING	11
KONKRETE VIRKEMIDLER	12
STRATEGIER I DAG	12
UNIVERSELL UTFORMING I PRAKSIS	15
FORBUD MOT DISKRIMINERING	17
HVOR NÅR MAN MED UNIVERSELL UTFORMING?	19
AVSLUTNING	25
REFERANSER	27
VEDLEGG 1	33
«HJELP JEG HAR REIST MEG BORT»	
OPPLEVELSER KNYTTET TIL UNIVERSELL UTFORMING SETT I PERSPEKTIVET TIL MENNESKER MED REDUSERT FUNKSJONSEVNE.	
INTRODUKSJON	1
INDIVID OG SAMFUNN	2
METODE	3
FENOMENOLOGI.....	3
DELTAKERE OG PROSEDYRE	3
DATAANALYSE	5
EGEN FORFORSTÅELSE	5
TROVERDIGHET OG BEKREFTBARHET.....	6
PRAKTISKE, SOSIALE OG ØKONOMISKE BARRIERER	6
INDIVIDUELLE PROSESSER.....	10
HOLDNINGER.....	11
SPESIELLE ELLER UNIVERSELLE LØSNINGER?	14
MED ULIKE FORUTSETNINGER OG BEHOV.....	17
TILGJENGELIGHET VERSUS UNIVERSELL UTFORMING	18
SENTRALE INNVENDINGER.....	20
OPPSUMMERING	23
REFERANSER	27
VEDLEGG 1-3	31

En presentasjon av universell utforming sett i lys av historiske og politiske prosesser

SAMMENDRAG Universell utforming har på bakgrunn av en endret forståelse omkring funksjonshemmede vokst frem som et sentralt prinsipp i forhold til hvordan utforminger i samfunnet skal utarbeides. Asmervik (2009) hevder blant annet at universell utforming kan føre til at omgivelsene blir utformet slik at flere kan benytte dem. Den endrede oppfattelsen omkring diskriminering i politikken er vesentlig for å gi like muligheter til personer med redusert funksjonsevne i samfunnet. Dette kan blant annet være med på å forhindre at det blir store forskjeller på hvilke omgivelser og tjenester hver enkelt i samfunnet kan benytte. Mens heis tidligere ble sett på som en særløsning for personer med redusert funksjonsevne, blir det i lovverk i dag behandlet som diskriminerende at et offentlig bygg ikke har denne utformingen (Ot.prp. nr. 44, 2007-2008). Manglende tilgjengelighet oppfattes altså som ulovlig diskriminering. Denne artikkelen vil ta sikte på å sette universell utforming som begrep og innfallsvinkel inn i en større sammenheng, med utgangspunkt i den endrede forståelsen omkring funksjonshemming, og etter mål og intensjoner man ser innenfor norsk politikk.

INNLEDNING

Samfunnet i dag er ikke utformet eller tilrettelagt for alle. Dagens samfunn ser ut til å være bygget etter den velfungerende samfunnsborger. Konsekvensene av å ikke ta hensyn til mangfoldet i befolkningen er at mange hindres i å delta på lik linje med andre. Spesielt møter personer med redusert funksjonsevne menneskeskapte barrierer og i følge Barton (2004) er disse av både holdningsmessig, økonomisk og strukturell art. Steinfeld og Tauke (2002) mener at et lite tilrettelagt og brukervennlig samfunn viser en manglende vilje fra samfunnet sin side når det gjelder å inkludere personer med redusert funksjonsevne. Forståelseshorizonten omkring funksjonshemmede ble endret på 1970-tallet, der forståelsen ble flyttet fra et fokus på kropp og diagnose, til å ha et fokus på samfunnet og omgivelsene rundt personer med funksjonshemminger (Tøssebro, 2004). Med den økende oppmerksomheten på omgivelsene har man også gått over til en politikk som i større grad enn tidligere ønsker å fremme et samfunn som skal tilpasses alle (Hvinden & Halvorsen, 2003). Spesielt grupperinger fra England og USA har hatt stor innflytelse på teori- og begrepsutviklingen, samt den politiske utviklingen på feltet. Disse endringene har vært sentrale for fremveksten av *universal design*, som i Norge oversettes til universell utforming.

Målet med denne studien er å plassere universell utforming som begrep og tenkemåte inn i en bredere ramme, der jeg særlig vil se på utviklingen av universell utforming som begrep og innfallsvinkel. For å få til dette vil jeg ta utgangspunkt i teori og politikk som omhandler funksjonshemming og funksjonshemmede sin situasjon i samfunnet før og nå. Videre vil jeg beskrive ulike sider som kan være med på å belyse hvordan universell utforming nedfelles i politiske tiltak i våre dager. Som et bakteppe for artikkelen vil jeg gi en oversikt over sentrale

begrep som er med på å utdype universell utforming, for tydeligere å kunne beskrive kompleksiteten i begrepet. Dette ses på som sentralt for hvordan vi forstår begrepet i dag. Med denne artikkelen vil jeg besvare følgende problemstilling: hvordan har begrepet universell utforming utviklet seg i en historisk og politisk kontekst. Og hva betyr målsetningen om universell utforming for utviklingen av samfunnet med tanke på personer med redusert funksjonsevnes mulighet for full deltakelse?

Universell utforming

Universell utforming ble for første gang brukt i USA på slutten av 1980-tallet. Ron L. Mace blir beskrevet som en sentral aktør i forhold til bevegelsen som startet innenfor universell utforming og dens påvirkning særlig innenfor arkitekturen, både i USA og i Europa (Hansson, 2006; Moore, 2001; Ostroff, 2001). Mace var selv rullestolbruker og hadde et sterkt ønske om å frigjøre personer med redusert funksjonsevne fra negative sosiale holdninger som oppstod på bakgrunn av samfunnsskapt barrierer. Hvilke betydninger begrepet har i dag springer ut fra ulike definisjoner og beslektede begreper, der konseptet på bakgrunn av dette utviklet seg ulikt i forskjellige land (Hansson, 2006; Ostroff, 2001). For å forstå universell utforming i sin helhet er det ønskelig å se tilbake på noen av de sentralt beslektede begrepene.

I Europa har universell utforming røtter tilbake til *barrier-free design*, dette begrepet relateres av noen til et ønske om å fjerne barrierene personene med reduserte funksjonsevner møtte i de bygde omgivelsene (Hansson, 2006). I flere land ble *barrier-free design* knyttet til hvordan man ønsket å gjøre boliger fysisk tilgjengelige for personer med redusert funksjonsevne (Ostroff, 2001). Her kan man trekke paralleller tilbake til norsk politikk på slutten av 1970-tallet, der det i denne sammenheng ble bestemt at bevegelseshemmede kunne bo utenfor institusjon og i egne tilrettelagte leiligheter (Christophersen & Gulbrandsen, 2000). Steinfeld og Tauke (2002) knytter *barrier-free design* til situasjoner innenfor rehabiliteringsfeltet. De mente man kunne se positive resultater fra hvordan man kunne hjelpe de skadde etter 2. verdenskrig tilbake til hverdagslivet. Man antok dette var tegn som tilsa at det ville være lønnsomt å tilpasse deres omgivelser på utsiden av rehabiliteringsinstitusjonen og i egne hjem for å øke deres muligheter til å delta i samfunnet. Oppmerksomheten rundt å gi personer med redusert funksjonsevne bedre muligheter til å delta i samfunnet økte på bakgrunn av disse hendelsene. I starten førte dette til utforminger som var tydelig rettet direkte mot personer med redusert funksjonsevne, som for eksempel ramper, spesialheiser og større toalett. Slike særløsninger ble etter hvert sett på som tydelige tegn på at man ønsket å dekke behovene til en spesifikk gruppe mennesker (Ostroff, 2001). Tilpasninger av denne

typen kunne føre med seg stigmatisering av personer med redusert funksjonsevne da flere opplevde tilpasningene som spesielle (Asmervik, 2006, 2009). Arkitekt Michael Bednar oppdaget også hvordan de fysiske mulighetene til personer med redusert funksjonsevne ble dramatisk endret da barrierer i omgivelsene ble borte. Man ønsket å fremme et begrep som i større grad kunne inkludere alles behov (Asmervik, 2009). I USA ble begrepet kalt *accessible design* og ble mye brukt i slutten av 1970 tallet (Asmervik, 2002). Dette begrepet vil heretter bli oversatt som tilgjengelig design. I utgangspunkt har begge de ovennevnte begrepene lik betydning, der det både innenfor *barrier-free design* og tilgjengelig design er akseptert å bruke særløsninger og særtiltak. Dette skapte etter hvert kritikk og det ble ønskelig å finne begreper som kunne vise at man ønsket likestilling blant alle brukere (Christophersen & Gulbrandsen, 2000).

I 1988 beskrev Mace universell utforming som: «Universell utforming er en måte å designe både produkter og bygninger på, slik at de i størst mulig grad skal kunne brukes av alle» (Ostroff, 2001:1.5: egen oversettelse). Denne definisjonen blir det referert til i flere sentrale dokumenter og har derfor hatt stor betydning for forståelsen av begrepet universell utforming i Norge (Aslaksen, Bergh, Bringa & Heggem, 1997; Ostroff, 2001). I følge Ostroff (2001) er universell utforming det eneste begrepet som vektlegger likhet og sosial rettferdighet gjennom utformingene i omgivelsene på en måte der det er ønskelig å utforme et samfunn hvor man møter et mangfold av menneskelige evner. Begrepets innhold er med på å kunne gi et bredt perspektiv på den funksjonaliteten som er nødvendig for å lette tilgangen til samfunnet for flere. The Center for Universal Design på North Carolina State University definerer universell utforming som «utforming av produkter og omgivelser på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming» (Story, 2001:10.3: egen oversettelse). I tillegg til å være pådrivere for definering av begrepet universell utforming utarbeidet The Center for Universal Design på North Carolina State University sju prinsipper for universell utforming (vedlegg 1). Målet var at prinsippene skulle være til nytte ved evaluering av eksisterende design, være veiledende for ny design og ikke minst være til nytte til å forstå hva begrepet inneholder (Story, 2001). Disse prinsippene er sentrale for hvordan vi arbeider etter universell utforming i dag.

Iwarsson og Ståhl (2003) relaterer både *accessibility* (tilgjengelig) og *usability* (brukbarhet) som sentrale begrep i forhold til utdypingen og forståelsen av universell utforming. Der *accessibility* beskrives som objektivt og *usability* som subjektivt. De mener disse begrepene henholdsvis kan knyttes til hvordan en utforming er presentert og blir oppfattet. En tilgjengelig utforming er i følge Iwarsson og Ståhl (2003) i større grad styrt av utformingens karakteristikk og hvilke uttrykk den gir til omgivelsene. Mens en brukbar utforming handler mer om den individuelle tolkningen og

handler om hvordan man opplever at en utforming kan brukes ut i fra egne ønsker og behov. Begge disse begrepene er sentrale for en person sin opplevelse av en utforming i samfunnet. Og på bakgrunn av dette mener Iwarsson og Ståhl (2003) at universell utforming er en visjon med en ideologisk forankring som kun kan fremstå som en ide om å skape et samfunn for alle. Der de tydelig fremstiller at det er flere hensyn som må tas før man kan oppnå universell utforming. Etter disse forklaringene kan man forstå forskjellen på tilgjengelig design og universell utforming på denne måten. Er rampen integrert i bygningen vil man kunne si at den er universell utformet, men er det satt opp en metallrampe som en særløsning fordi bygget i utgangspunktet bare har trapp som inngang, vil man si at den bare er utformet etter tilgjengelig design og på denne måten ikke oppnår det som er ønskelig å fremme med universell utforming. I begge disse begrepene, både tilgjengelig design og universell utforming, handler det om holdninger og ulike måter å designe og planlegge omgivelser på. Den største forskjellen ligger i hvordan utformingen henholdsvis er utformet og direkte rettet mot personer med redusert funksjonsevne eller en større del av befolkningen (Asmervik, 2006; Story, 2001). Forskjellene handler også om grad av stigmatisering og sosial inkludering (Story, 2001). Forskjellene mellom tilgjengelighet og universell utforming er særlig sentral i USA (Ostroff, 2001).

I dag er universell utforming fremhevet som et politisk mål og en ambisjon for all planlegging og blir presentert som et overordnet begrep om hvordan samfunnet skal gjøres tilgjengelig for alle i Norge (NOU, 2001:22; Vavik & Gheerawo, 2009). Hensikten med universell utforming er å planlegge og utforme produkter, bygninger, uteområder og anlegg på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker i så stor utstrekning som mulig, uten at det er behov for spesielle tilpasninger. Begrepet vektlegger noe nytt ved at det fremstiller inkludering og likestilling på en annen måte enn tidligere (Bringa, 1998; Miljøverndepartementet, 2007). Et av ønskene ved å tilrettelegge etter universell utforming er at alle skal kunne delta i samfunnet på en likeverdig måte, og at personer med redusert funksjonsevne skal kunne leve uten å bli påmint sin egen funksjonsnedsettelse (Steinfeld & Danford, 1999). Universell utforming vil på denne måten være til nytte for alle og blant annet ha en sterk påvirkning på personer med redusert funksjonsevne sine muligheter i samfunnet.

I flere land, spesielt i Europa, blir *design for all* og *inclusive design* brukt synonymt med og som en beskrivelse på universell utforming (Ostroff, 2001). I følge Steinfeld og Tauke (2002) handler diskusjonene om begrepene i hovedsak om hvilke beskrivelser begrepene gir. For eksempel mener de at begrepet universell utforming kan være misvisende fordi det søker å utforme universelle løsninger som skal være med å møte behovene alle mennesker har. I tillegg kan begrepene ha ulikt

fokus innenfor ulike områder i samfunnet. Der *design for all* har spesielt fokus på det bygde miljøet, informasjon og teknologi, skal universell utforming ut i fra en amerikansk standard dekke alle områder i samfunnet (Hansson, 2006). Senere får man se at det er tilgjengelig design som blir mest brukt i de norske politiske dokumentene når det handler om tilrettelegging av samfunnet. Dette er med på å vise at tilgjengelig design fortsatt har en grunnleggende funksjon innenfor de bygde omgivelsene i Europa (Ostroff, 2001). Av Manneråkutvalget (NOU, 2001:22) blir tilgjengelighet beskrevet som en samfunnsmessig rettighet som må forstås i lys av universell utforming. Fra å være et begrep som ble assosiert med særløsninger har nå tilgjengelighetsbegrepet, slik det forstås i Norge, fått en betydning som i større grad handler om at alle skal ha like rettigheter (Byggforskserien, 2001).

HISTORISK TILBAKEBLIKK

Fra medisinsk til relasjonell forståelse – en sentral påvirkning

Begrepet funksjonshemming har variert over tid ut i fra hvordan man oppfattet og beskrev funksjonshemming (Grue, 2004). I utgangspunktet kan man dele oppfatningene inn i to hovedretninger, en medisinsk og en sosial forståelseshorisont. Frem til midten av 1900-tallet var det alminnelig å forstå funksjonshemming som en varig egenskap ved individet på bakgrunn av sykdom eller skade, der den enkelte ble definert som funksjonshemmet på grunn av individuelle og helsemessige forhold (Shakespeare, 2006). Dette ble kalt en medisinsk forståelse og var avgjørende for klassifiseringen og forståelsen av funksjonshemmede (Oliver, 1990). I følge Oliver (1990, 1996) kunne en funksjonsnedsettelse ut i fra en medisinsk forståelseshorisont bli beskrevet som en personlig tragedie som var iboende i mennesket, hvor funksjonshemming ble sett på som et avvik fra den normale måten å være menneske på. Dette synet kan ha ført til en unødig isolering og ekskludering av deres muligheter til deltakelse i samfunnet (UPIAS, 1976). Med en slik forståelse vil for eksempel hørselhemming bli beskrevet som et biologisk avvik og utslagsgivende for at personen ikke kan høre. Denne forståelsen lå til grunn for vanlig folkelig oppfattelse av funksjonshemming (NOU, 2001:22).

Den medisinske forståelsen ble utfordret på 1970-tallet ved at funksjonshemmede tok opp kampen mot diskriminering, særlig på bakgrunn av hvordan de ble ekskludert fra samfunnet fordi omgivelsene ikke var tilrettelagt etter deres behov (Campbell & Oliver, 1996; UPIAS, 1976). Særlig argumenterte de for å få frem hvordan samfunnet som omgir den funksjonshemmede ikke ble sett på som vesentlig i forhold til i hvilken grad det var med på å skape funksjonshemmingen. Både

borgerrettighets- og antidiskrimineringsaktivister kjempet mot undertrykkende strukturer og omgivelser som holdt funksjonshemmede mennesker utenfor samfunnet (Oliver, 1996). Shakespeare (2006) beskriver dette arbeidet som et kamprop for en viktig endring i forhold til hvilken forståelse man hadde av funksjonshemming. Opprinnelsen til den nye tankegangen, som ble kalt den sosiale modellen blir beskrevet å være særlig sentral i forhold til det økende arbeidet med like rettigheter for funksjonshemmede (Oliver, 1996). Dette har satt i gang tanker og ført til endringer i teoretisk forstand, så vel som i det politiske arbeidet ovenfor funksjonshemmede. Med den sosiale modellen blir funksjonshemming som begrep gitt nytt innhold. Funksjonshemming beskrives å være utelukkende sosialt betinget. På bakgrunn av dette ønsket man derfor å finne ut hvordan samfunnet var tilrettelagt og fungerte for å kunne redefinere meningsinnholdet i begrepet funksjonshemming (Finkelstein, 1993). The Union of the Physically Impaired Against Segregation (UPIAS) blir av Barnes og Mercer (2004) beskrevet som den organisasjonen som har hatt størst påvirkning på utviklingen av en alternativ tenkning omkring funksjonshemming. Organisasjonen er drevet av personer med redusert funksjonsevne. I følge Oliver (1990) var det deres ideer som ble viktige frigjørende faktorer for den nye forståelseshorisonten, der både de sosiale og materielle faktorene blir beskrevet å påvirke funksjonshemmingen (Barnes, Mercer & Shakespeare, 1999; Barnes, Oliver & Barton, 2002; Kassah & Kassah, 2009). De ble blant annet opptatt av å arbeide for å endre de politiske og kulturelle oppfatningene i samfunnet som kunne være av betydning for funksjonshemmede sine opplevelser i omgivelsene (Barnes et al., 2002). Ved å ta utgangspunkt i dette ser man at den sosiale modellen fokuserer på det kontekstuelle omkring opplevelsen av å ha en funksjonshemming, mer enn å ta utgangspunkt i individuelle muligheter (Oliver, 1990, 1996). Shakespeare (2006) har kritisert dette, der han mener man må ta hensyn til mer enn forandringer i omgivelsene for å definere en funksjonshemming. Den sosiale modellen har i større grad fokus på det materielle enn av omgivelsene sin tolkning av funksjonshemming, og glemmer dermed hvilke betydning «kroppen» som symbol kan ha i denne sammenheng (Thomas, 2002). Oliver (1990) påpeker at den sosiale modellen ikke må brukes som en teori, men som et praktisk verktøy. I følge Tregaskis (2002) har den sosiale modellen hatt en frigjørende kraft i livet til mange funksjonshemmede og bidro til en fremvekst av en samfunnsmessig bevissthet omkring tilrettelegging. Den endrede forståelseshorisonten har blant annet vært til hjelp for å tenke over hvilke barrierer som er essensielle i forhold til personer med redusert funksjonsevne sine opplevelser. Tøssebro og Kittelsaa (2004) kaller denne overgangen for «the environmental turn».

Impairment og disability

Den sosiale modellen gjør et viktig skille mellom *impairment* (individuelle

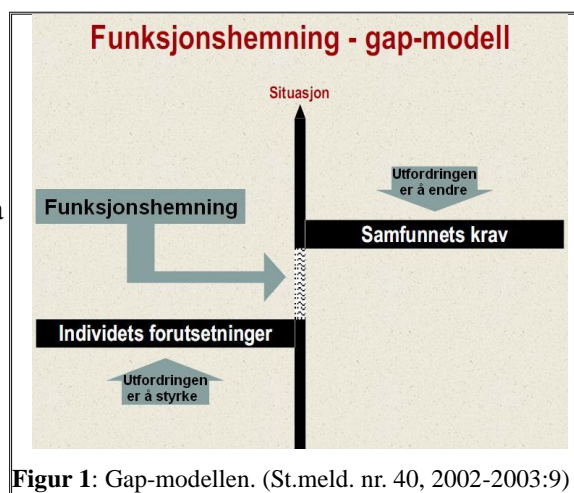
funksjonsbegrensninger/funksjonsnedsettelse) og *disability* (funksjonshemming). Der *impairment* blir beskrevet som en svekkelse i hele eller deler av kroppen, blir *disability* beskrevet å være forårsaket av organiseringen i samfunnet som ikke tar hensyn til fysiske eller psykiske funksjonsnedsettelser (UPIAS, 1976). Den sosiale modellen gjorde en operasjonalisering av funksjonshemmingsbegrepet, der begrepet etter hvert fikk flere betydninger. Det er ønskelig å se på alternative definisjoner av funksjonshemming for å forstå kompleksiteten i begrepet og dets betydning for utviklingen av universell utforming. De mest nærliggende er klassifiseringene til Verdens Helseorganisasjon (WHO, 1980, 2001): The International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps (ICIDH) og International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Disse klassifiseringene har vært sentrale for den internasjonale forståelsen av funksjonshemmingsbegrepet.

WHO (1980) utarbeidet først ICIDH som er en internasjonal klassifisering av sykdommer og skader, funksjonshemming og handikap. ICIDH deler opp det norske begrepet funksjonshemming i tre deler med ulikt innhold. Der *impairment* blir beskrevet som en svekkelse av kroppen sine funksjonsmuligheter, *disability* betegner individets begrensninger og er avgjørende for hvilke aktiviteter personen ikke kan utføre. *Handicap* beskriver mangelen på mulighetene til å oppfylle sine vanlige roller eller funksjoner i samfunnet. Ut i fra alder kan det for eksempel ofte være forventninger til hva du skal oppnå ut i fra de sosiale og kulturelle normene (Grue, 2004; NOU, 2001:22). Funksjonshemmingen beskrives i ICIDH ut i fra en årsaksforståelse der grunnlidelsen fører til en begrensning som videre blir avgjørende for personen sitt utgangspunkt i samfunnet (Grue, 2004). Dette klassifiseringssystemet ser man igjen som bakgrunn for flere av de sentrale politiske dokumenter i Norge. Klassifiseringssystemet fokuserer i hovedsak på det medisinske aspektet der funksjonsnedsettelsen beskrives å være det som innskrenker muligheter til deltakelse.

WHO fikk kritikk for ICIDH, blant annet fordi det ble tatt utgangspunkt i konsekvenser av sykdom (Oliver, 1990). Dette har skapt reaksjoner fordi man nå ønsker å se på funksjonshemming som begrunnet i et mangesidet fenomen som trenger flere betydninger for å fange opp den korrekte begrunnelsen. WHO (2001) reviderte og utarbeidet et nytt klassifiseringssystem, dette ble kalt ICF. Her blir funksjonshemmingen som trekk ved individet redusert og satt til et fokus på individet og vekselvirkningen som skjer mellom kroppsfunksjon, aktivitet, deltakelse og de miljømessige og personlige faktorene. Systemet forklarer hvilken påvirkning de ulike dimensjonene kan ha på de helsemessige forholdene som igjen vil beskrive hvilke muligheter man har til å utføre aktiviteter og delta i samfunnet på bakgrunn av påvirkninger fra miljøet. Her vil universell utforming være særlig sentralt for å bidra til at de miljømessige faktorene i større grad blir mindre funksjonshemmende.

Begrepene *disability* og *handicap* fra ICIDH er her byttet ut med aktivitet og deltakelse (NOU, 2001:22). Her blir de helsemessige forholdene beskrevet som et resultat av samspillet mellom en person og sammenhengen de lever i, med utgangspunkt i både de fysiske, sosiale og holdningsmessige omgivelsene. Med dette bygger klassifiseringssystemet en bro mellom den medisinske og den sosiale forståelsen av funksjonshemming. Dette medfører at ICF blir mer kompleks enn ICIDH. ICF setter begrepene *disability* og *handicap* inn i en ny kontekst, der man istedet for å forstå funksjonshemmingen lineært med individet som utgangspunkt, i større grad tar utgangspunkt i at de helsemessige forhold blir beskrevet ut i fra miljøet og de personlige forutsetningene.

I sentrale norske politiske dokumenter blir forståelsen av funksjonshemming i dag beskrevet å være relasjonell. Den grunnleggende ideen her er at relasjoner mellom individer og omgivelsene er med på å påvirke individets grad av funksjonshemming, se figur 1 (Gustavsson, Tøssebro & Traustadóttir, 2005:33; St.meld. nr. 40, 2002-2003; NOU, 2001:22). Ut i fra modellen er det gapet mellom individets

forutsetninger og samfunnets krav som forstås å skape funksjonshemmingen. Med denne tankegangen vil ikke en person med redusert funksjonsevne alltid være funksjonshemmet. Dette vil avhenge av situasjon og av miljøet personen oppholder seg i (Asmervik, 2009). Funksjonshemming kan med en slik forståelse beskrives å være miljørelativt. For eksempel vil man ved å bygge en trappefri adkomst ha endret sitt krav til individet, her vil gapet mellom samfunnets krav og forutsetningene til en rullestolbruker minke og funksjonshemmingen kan beskrives som mindre. Med dette ser man at enkelte kan bli gjort mer funksjonshemmet i konkrete situasjoner og oppleve å bli ekskludert på grunn av samfunnets utforminger. I Stortingsmelding nr. 34 (1996-1997:7) defineres funksjonshemming som følger:

«funksjonshemming er et misforhold mellom individets forutsetninger og miljøets krav til funksjon på områder som er vesentlige for etablering av selvstendighet og sosial tilværelse». Om man legger til rette med tilgjengelige, brukbare eller universelle løsninger vil derfor kunne være avgjørende for hvilken grad av funksjonshemming en person med en funksjonsnedsettelse opplever. Innenfor universell utforming har man et ønske om å utforme samfunnet i større grad etter de generelle menneskelige evnene fremfor å rette oppmerksomheten mot de individuelle tilpasningene (Ostroff, 2001).

DEN POLITISKE KONTEKSTEN

Normalsamfunnet

Det har lenge vært ulike tiltak rettet mot personer med redusert funksjonsevne, men de har ikke hatt noen betydelig plass i politikken. I takt med ovennevnte historie, i forhold til skifte av forståelsehorisont og endring i forståelsen av funksjonshemming, har det også vært et skifte på det politiske feltet. De største endringene skjedde ikke før på 1970-tallet. Da ble det lagt særlig vekt på at de tidligere institusjonene og spesialinstitusjonene som hadde ansvar for tiltak og tjenester skulle endres i takt med den sosiale integreringen. Det var nå samfunnets vanlige serviceorgan som skulle gi tilbud til personer med redusert funksjonsevne. Dette fikk betegnelsen sektoransvarprinsippet (Sandvin, 2006). Det er særlig to stortingsmeldinger som knyttes til denne utviklingen, Stortingsmelding nr. 88 (1966-1967) "Om utviklingen av omsorgen for funksjonshemmede" og Stortingsmelding nr. 23 (1977-1978) "Funksjonshemmede i samfunnet". I følge Sandvin (2006) gikk Norge fra å ha en politikk som omhandlet omsorg og rehabilitering, i form av tiltak for den enkelte, mot en politikk som ble mer konsentrert omkring menneskelige rettigheter. Det ble særlig fokusert på at alle skal ha like muligheter til å bruke sine omgivelser. I større grad la man nå vekt på at man skulle ta hensyn til at personer med redusert funksjonsevne fikk tilnærmet samme levestandard som andre, blant annet ble det fremmet et ønske om at man rettet oppmerksomheten mot å endre omgivelsene så de i større grad ble tilpasset personer med redusert funksjonsevne. «Istedet for å vente på at funksjonshemmede ensidig skal tilpasse seg til samfunnet, må samfunnet så vidt mulig tilpasses dem» (St.meld. nr. 88, 1966-1967:8). Stortingsmelding nr. 23 (1977-1978) legger videre vekt på at man må jobbe med å opplyse og øke fokuset på holdninger, ideologier og menneskesyn omkring personer med redusert funksjonsevne. Der man særlig ønsket å endre den gjeldende forståelsen av at personer med redusert funksjonsevne var et individ med mangel på normalitet i forhold til hva som var den fastlagte normen i samfunnet (NOU, 2001:22). Ved å legge til rette omgivelsene slik at de i større grad passer personer med redusert funksjonsevne, vil man kunne øke bevisstheten om denne gruppen. Dette vil være av betydning for å sikre at personer med redusert funksjonsevne får gode opplevelser i sine omgivelser.

Endringene som skjedde rundt personer med redusert funksjonsevne ble i politiske dokumenter knyttet til normalisering (Magnus & Tøssebro, 2004). Normaliseringsbegrepet definerer et ønske om at alle skal kunne leve et så normalt liv som mulig (Kebbon, 1981; Kristiansen, 1999). I Norge ønsker man særlig å fremme et stabilt samfunn der alle er likestilte og der tilhørighet blir en selvfølge (NOU, 2001:22; Tøssebro, 2004). Ved å fokusere på å inkludere flere i samfunnet ønsker

man å sikre full deltakelse på en verdig måte, og fjerne ordninger som virker nedverdiggende eller stigmatiserende for de funksjonshemmede (Wolfenberger, 1972). Med dette er det viktig å ta hensyn til utforminger av produkter, tjenester og omgivelser i samfunnet. I Stortingsmelding nr. 23 (1977-1978) blir det lagt vekt på at funksjonshemmede skal kunne etablere den livssituasjonen de ville hatt i samfunnet dersom de ikke hadde hatt sin funksjonshemming. I følge Wolfenberger (1972) handler dette om å vise at man verdsetter den enkeltes sosiale rolle i samfunnet.

Funksjonshemmedes internasjonale år

Med den økende oppmerksomheten på plassen funksjonshemmede skal ha i samfunnet økte også den internasjonale oppslutningen omkring denne gruppen. FN valgte blant annet å proklamere 1981 som funksjonshemmedes internasjonale år (Grue, 2004; St.meld. nr. 34, 1996-1997). FNs hovedmål med det internasjonale året var å øke oppmerksomheten ovenfor personer med redusert funksjonsevne, hvor de hadde et ønske om at dette kunne være med å gi varige endringer slik at situasjonen til gruppen ble bedret. I Norge ble FNs arbeid på 1980-tallet fulgt opp av «Funksjonshemmedes år 1981. Handlingsplan for 80-årene» (NOU, 1983:36). Det ble igjen poengtert at funksjonshemming ikke var et individuelt fenomen, men noe som skulle begrunnes på bakgrunn av omgivelsene. Diskriminerende og segregerte særordninger skulle fjernes. Utredningen vektlegger miljøets betydning for mennesker med ulike sykdommer eller skader, og belyser en erkjennelse om at samfunnet må godta at funksjonshemmede er en marginalisert gruppe som må tas hensyn til. Med denne utredningen blir det overordnede målet for norsk politikk: full samfunnsdeltakelse og likestilling for personer med redusert funksjonsevne (NOU, 1983:36).

FN erklærte tiårsperioden 1983-1992 som FNs tiår for funksjonshemmede (Barnes et al, 1999; Grue, 2004). Intensjonene var at det samme arbeidet fortsatte og at man med dette klarte å øke bevisstheten om funksjonshemmedes levekår (Grue, 2004; St.meld. nr. 34, 1996-1997). Man kan se at norsk politikk til en viss grad er underlagt deres føringer (Andersen & Bergh, 2003). I 1993 ble FNs standardregler for like muligheter for mennesker med funksjonshemming vedtatt i FNs generalforsamling. Reglene har vært et redskap og en veileder i utformingen av den praktiske politikken omkring personer med redusert funksjonsevne i Norge, og gjenspeiles særlig i regjeringens handlingsplaner for funksjonshemmede. Standardreglene bygger på de politiske og moralske prinsippene i FNs verdenserklæring om menneskerettigheter vedtatt i 1948 og utformet med bakgrunn i erfaringer fra FNs tiår for funksjonshemmede (St.meld. nr. 34, 1996-1997). Her gir de blant annet føringer på ulike områder som omhandler tilgjengelighet, der det fremmes at tilgjengelighet har avgjørende betydning for å kunne skape like muligheter for alle på flere områder

i samfunnet. Videre blir politikk og planlegging presentert som ennå viktigere for å sikre at personer med redusert funksjonsevne blir tatt hensyn til. I reglene blir det fremhevet at funksjonshemmede har rett til å være en del av samfunnet og til å ha samme muligheter som andre ut fra et menneskerettsperspektiv. I 2007 undertegnet Norge FNs konvensjon om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne (Barne- og likestillingsdepartementet, 2008a). Konvensjonen ble vedtatt i FNs generalforsamling i 2006. «Formålet med konvensjonen er å sikre personer med nedsatt funksjonsevne lik mulighet til å realisere sine menneskerettigheter, og å sikre likeverd, samt å bygge ned hindringer som rammer personer med nedsatt funksjonsevne særskilt» (Ot.prp. nr. 44, 2007-2008:55). Denne konvensjonen er med på å bekrefte at funksjonshemming forstås som relasjonelt, der man viser at samspillet mellom individuelle funksjonsnedsettelse, omgivelser og konteksten er avgjørende for når en funksjonshemming oppstår. Denne konvensjonen er med på å sette et strengere krav til å fremme personer med redusert funksjonsevne sine rettigheter i samfunnet og kan relateres til utarbeidelse av sentrale lovverk i Norge.

Full samfunnsdeltakelse og likestilling

Et av de nye virkemidlene som ble tatt i bruk i politikken i Norge på 1990-tallet var handlingsplaner direkte rettet mot personer med redusert funksjonsevne. I handlingsplanene, som gjelder for fire år av gangen, blir mål, utfordringer og strategier i henhold til politikken overfor personer med redusert funksjonsevne presentert. Disse var en av de viktigste kanalene for regjeringens samlede politikk overfor denne gruppen på denne tiden.

I de første handlingsplanene, «Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede» fra perioden 1990-1993 og 1994-1997 blir både deltakelse og likestilling grundig beskrevet. Her blir et ønske om å kunne oppnå full samfunnsdeltakelse ved å tilrettelegge omgivelsene fremmet (Regjeringen, 1989, 1993). I tillegg rettet de ovennevnte handlingsplanene fokuset mot brukermedvirkning. Det er ønskelig i større grad, å involvere personer med redusert funksjonsevne når man skal gjøre beslutninger angående deres omgivelser. Ved å gjøre dette, vil man i større grad vise at man ønsker å ta hensyn til hvilke behov denne gruppen har (Bringa, 1998). I følge Asmervik (2009) er det viktig for å kunne fullføre et universelt utformet samfunn på en demokratisk måte, der det blant annet er ønskelig å ta utgangspunkt i hva brukerne definerer som god design. Med bakgrunn i «Lov om råd eller annen representasjonsordning i kommunar og fylkeskommunar for menneske med nedsett funksjonsevne m.m.» har kommuner og fylkeskommuner opprettet råd for funksjonshemmede. Gjennom dette lovverket beskrives en ny rettighetstenkning som ikke har vært tilfelle tidligere (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2005). Disse rådene er sentrale for økt

brukermedvirkning og for personer med redusert funksjonsevne sin innflytelse på politikken. Det er anbefalt at både politikere, kommuneadministrasjon og brukerorganisasjoner er representert her. Med den samlede politikken for funksjonshemmede viser man på slutten av 1990-tallet at man tar utgangspunkt i at samfunnet skal utformes for alle. Man ønsker et samarbeid med denne gruppen mennesker for å nå målet. Handlingsplanen for 1998-2002 presenterer i denne sammenheng viktigheten av at funksjonshemmede er medvirkende i forhold til utarbeidelser og endringer i plan- og beslutningsprosesser. Handlingsplanen blir i seg selv beskrevet som et viktig virkemiddel for å fremme funksjonshemmedes rettigheter på bakgrunn av FNs standardregler (St.meld. nr. 8, 1998-1999). I handlingsplanene forsøker Regjeringen å gi et svar på hvordan hensynet til funksjonshemmede kan inkluderes og hva det er viktig å legge vekt på i det videre arbeidet (ibid.). Resultatene viser blant annet at deres arbeid har ført til flere forsknings- og evalueringssoppdrag om tilgjengelighet.

Til nå har det i størst grad vært rettet oppmerksomhet omkring tiltak som går på hvordan den fysiske tilretteleggingen skal bli bedre for personer med redusert funksjonsevne. Men i tillegg er det viktig å være oppmerksom på hvilke holdninger personer med redusert funksjonsevne blir møtt med i sine omgivelser. På hver sin måte er begge tiltakene viktige for å oppnå full samfunnsdeltakelse og likestilling. Et sentralt virkemiddel i Handlingsplanen for funksjonshemmede (1998-2002) var et informasjonsarbeid knyttet til å belyse viktigheten av tilrettelagte omgivelser. Et av satsningsområdene var en brosjyre, denne het «Planlegging for alle»¹, dette informasjonsmaterialet ble sendt ut til sentrale aktører i blant annet fylkes- og kommunesektorene. Her beskrives universell utforming som et interessant initiativ, som bør etterstrebes og ligge til grunn for all planlegging (St.meld. nr. 8, 1998-1999). Målet var å belyse for flere hvordan de fysiske omgivelsene kunne planlegges og utformes slik at de ble best mulig tilpasset den enkelte og samfunnet som helhet, og at dette igjen kunne være med på å endre holdninger på feltet.

KONKRETE VIRKEMIDLER

Strategier i dag

For mange er det uvant å tenke seg at samfunnet stiller krav til funksjonsevne, men for personer med redusert funksjonsevne er den fysiske tilgjengeligheten som regel mer eller mindre styrt av samfunnet sine utforminger (St.meld. nr. 40, 2002-2003). For eksempel er utforminger av inngangspartier på bygninger avgjørende for om de kommer inn, og utforminger på en skranke er

¹ <http://www.regjeringen.no/upload/kilde/md/bro/1998/0004/ddd/pdfv/5499-planlegg.pdf>

avgjørende for om de når opp. Holdningene og oppfatningene om funksjonshemming som har vært gjeldende tidligere har vært med på å hindre framveksten av andre tenkemåter omkring behovene til personer med redusert funksjonsevne, dette er særlig tydelig i de fysiske omgivelsene, men også gjeldende innenfor utforming av produkter og tjenester (Imrie, 2004).

Universell utforming ble for første gang presentert i 1997, og gitt mening som begrep i Norge i rapporten *Universell utforming, planlegging og design for alle* (Aslaksen et. al., 1997). Rapporten ble gitt ut av Rådet for funksjonshemmede. I følge Lid (2009) var miljøverndepartementet, Statens råd for funksjonshemmede og funksjonshemmedes organisasjoner sentrale pådrivere for å sette universell utforming på dagsorden i norsk politikk og lovgivning. I følge Aslaksen et. al. (1997:3) beveger man seg med universell utforming fra et oppsplittet paradigme, der ulike fag har hatt fokus på del- og særløsninger, til det vi kan kalle et helhetlig paradigme bygd på idealer om samfunnsdeltakelse og likestilling. Resultatene fra handlingsplanen for funksjonshemmede (1998-2001) viser at Norge ikke har kommet langt med å gjøre tilrettelegging for personer med redusert funksjonsevne til en naturlig del av samfunnsplanleggingen. I forhold til dette anbefales det at universell utforming blir en viktigere del av den sammenhengende planprosessen som foregår fra planleggingsstadiet til de konkrete løsningene man ser i omgivelsene (St.meld. nr. 8, 1998-1999).

Universell utforming blir presentert som et begrep man skal arbeide for i større grad å fjerne de fysiske barrierer som hindrer funksjonshemmedes aktive deltakelse i samfunnet (Asmervik, 2006; Ostroff, 2001). I henhold til prinsipper for universell utforming er det viktig å legge vekt på at man skal ta hensyn til ulike gruppers behov og krav i og fra omgivelsene. Handlingsplanen for funksjonshemmede 1998-2001 beskriver flere viktige tiltak over hvordan man kan bedre samfunnet etter ønske om universell utforming. Det er for eksempel skissert et ønske om å skape tilgjengelighet innenfor transport og kommunikasjon, kultur og fritid. Her er det eksempelvis ønskelig å legge til rette for personer med redusert funksjonsevne slik at de kan benytte ordinære transporttjenester, som buss og jernbane. Innenfor kultur og fritid er det i hovedsak ønskelig at personer med redusert funksjonsevne kan delta i kulturlivet på lik linje med andre. Blant annet er det presentert tiltak som fremmer muligheten til tegnspråktolkning av teater. Initiativet vil være med å gi et utvidet teatertilbud til døve og hørselhemmede. Dette viser at deres satsningsområde i hovedsak angår samfunnsplanlegging som er av sterk betydning for personer med redusert funksjonsevne sine muligheter til å delta på aktiviteter i samfunnet (St.meld. nr. 8, 1998-1999). Her mener Manneråkutvalget (NOU, 2001:22) at universell utforming skal legges til grunn for all samfunnsmessig planlegging i Norge. Videre understreker utvalget at dagens samfunn ikke er tilrettelagt for alle, særlig kan man se hvilke menneskeskapte og ekskluderende barrierer personer

med redusert funksjonsevne møter i transport, bygg og uteområder, og innenfor informasjon og kommunikasjonsteknologien. Man kan gjennom eksemplene ovenfor forstå at det er lite tilfredsstillende for en døv å gå på en teaterforestilling som ikke blir tegnspråktolket. Mer helhetlig samfunnsplanlegging på flere områder vil derfor være til stor nytte. Ved å ta tak i noen av de ovennevnte tiltakene viser man at man er villig til å ta konsekvenser av samfunnets utforming i større grad enn tidligere. Hittil har norsk politikk vist at den har visjoner og ønsker som tilsier at de er villige til å gjøre endringer til fordel for de funksjonshemmede, men det ofte er vanskelig å se dette i praksis².

Resultater fra andre land viser at virkemidler, lovregulering og bruk av sanksjonsbestemmelser i forhold til tilgjengelighet i samfunnet har hatt en positiv virkning på hva man har fått til. På bakgrunn av dette foreslås en styrking av eksisterende lovgivning, standarder for universell utforming og en antidiskrimineringslov overfor personer i Norge med redusert funksjonsevne (NOU, 2001:22). Hos oss er nye endringer i Plan- og bygningsloven sentrale i forhold til den fysiske utformingen i samfunnet. I den reviderte loven, som vil bli vedtatt 1. juli 2010, vil reglene om tilgjengelighet skjerpes og det vil bli satt større krav til universell utforming av bygninger og uteområder rettet mot allmennheten. Dette vil gjelde både nye og eksisterende byggverk (Ot.prp. nr. 32, 2007-2008). I følge Manneråkutvalget (NOU, 2001:22) ser man ofte at forskriftskravene som gagnar personer med redusert funksjonsevne fravikes fra. Dette ser man særlig som gjeldende i publikumsbygg. Ved å gi dispensasjoner vil diskrimineringen av personer med redusert funksjonsevne fortsette. Derfor foreslås det i den nye plan- og bygningsloven en skrittvis og prioritert tilnærming til at eksisterende bygg skal bli universelt utformede (Ot.prp. nr. 32, 2007-2008). Manneråkutvalget (NOU, 2001:22) mener at den manglende oppmerksomheten rundt tilretteleggelsen av samfunnet for flere, kan være begrunnet i fordommer overfor personer med redusert funksjonsevne. Ved å utforme samfunnet slik at det blir lettere tilgjengelig for personer med redusert funksjonsevne, vil deres deltakelse øke og de vil kunne bli en mer synlig gruppe i befolkningen. I tillegg kan man ved å ta flere hensyn i planleggingsfasen slippe unna kostbare særløsninger i ettertid (St.meld. nr. 40, 2002-2003).

Stortingsmelding nr. 40 (2002-2003) danner grunnlaget for videre mål og strategier i politikken for personer med redusert funksjonsevne. Blant annet legger stortingsmeldingen vekt på at man må utvikle et mer tilgjengelig samfunn ved å ha større fokus på sektoransvarprinsippet i sammenheng med utviklingen av et universelt utformet samfunn. «Sektoransvarprinsippet gjør at statlige, lokale og regionale myndigheter og privat sektor har selvstendig ansvar for å ivareta hensynet til

² Dette vil bli utdypet i artikkel 2: «Hjelp jeg har reist meg bort»

tilgjengelighet og universell utforming innen sine områder» (Regjeringen, 2004:7). Blant annet har kommunal- og regionaldepartementet med underliggende etater sektoransvaret for universell utforming i bolig- og byggesektoren. Husbanken er et eksempel på en slik etat. Universell utforming er sentralt i forhold til tilrettelegging av bygninger, utemiljø, tjenester og produkter. Ved å dele ansvaret mellom sektorer vil man kunne sikre at man ivaretar universell utforming på enkelte områder, men ikke alle. Man kan se for seg at det fort kan føre til at kun deler av bygningen er universelt utformet ettersom for eksempel ansvaret for produktene kan ligge et annet sted. Universell utforming skal dekke en helhet og igjen bidra til at personer med redusert funksjonsevne skal kunne benytte sine omgivelser fullstendig. Planlegging, høyere krav og samarbeid mellom sektorer, etater og personer med redusert funksjonsevne blir derfor svært viktig for å oppnå et universelt utformet samfunn (St.meld. nr. 40, 2002-2003).

Universell utforming i praksis

Utforminger etter universell utforming stiller krav til blant annet arkitekter og utbyggere. Disse kan i følge Asmervik (2009) føle at tilgjengelighet for personer med redusert funksjonsevne kan komme i konflikt med deres ønsker, dette gjelder særlig i forhold til estetiske og økonomiske forhold. De fleste arkitekter har i følge Asmervik (2009) oftere et ønske om å presentere eget kunstverk mer enn å ta hensyn til personer med redusert funksjonsevne sine behov. Sannsynligvis er dette på bakgrunn av deres manglende kjennskap til universell utforming og den manglende fokuseringen på at for eksempel offentlige bygninger og uteområder skal kunne benyttes av personer med redusert funksjonsevne. Asmervik (ibid.) mener det er behov for mer kunnskap og kompetanse på fagområdet. Området er sammensatt og komplisert. Det trengs gode eksempler, både teoretiske og praktiske, for at arkitekter skal få den kunnskapen de trenger for å ta mer hensyn til behovene til personer med redusert funksjonsevne. Flere steder ser man tendenser til at dette er på vei til å bli bedre. Godt design kan i tillegg til å sikre sosial inkludering av personer med redusert funksjonsevne, øke bevisstheten og igjen inspirere til initiativ og kreativitet blant flere designere og utbyggere. «Standard Norge» er en privat og uavhengig medlemsorganisasjon som utvikler standarder på de fleste områdene i samfunnet. Standardene som utarbeides baserer seg på europeiske standarder. Denne organisasjonen har presentert enkelte standarder, og har flere standarder under utvikling som skal være til hjelp for konkret å kunne anviser hva som skal legges i begrepet universell utforming i ulike sammenhenger³. De har blant annet gitt ut to standarder som omhandler universell utforming av byggverk. Den ene omhandler arbeids- og publikumsbygninger og den andre omhandler boliger. Standard Norge vil også utvikle en egen standard for universell

³ <http://www.standard.no/no/Fagomrader/Universell--utforming/>

utforming av uteområder. Utviklingen av slike standarder er forenelig med det man ønsker for fremveksten av tilrettelagte omgivelser i politikken (St.meld. nr. 40, 2002-2003). Hvordan disse blir benyttet avhenger av hvilke krav som settes fra myndighetene sin side. Den tekniske forskriften til plan- og bygningsloven er under revisjon blant annet på grunn av at det er ønskelig med konkrete bestemmelser angående universell utforming. Her vil de ovennevnte standardiseringsverktøyene antakelig bli tatt inn. Standardene vil være et viktig redskap for å sikre at man bygger etter de samme prinsippene for universell utforming og dermed skape en større klarhet omkring begrepet (Ot.prp. nr. 44, 2007-2008). Slik vi har sett blir en funksjonshemming forklart ut i fra en relasjonell forståelse, der både individet, omgivelsene og konteksten er beskrevet som utslagsgivende for egent tilstand. Dette vil også være med på belyse at ulike utforminger skaper ulike funksjonsbegrensninger for den enkelte. Målet med universell utforming er å gjøre samfunnet mer inkluderende for alle. Og aller helst ønsker man seg en mal på dette. Men hvordan skal man nå alle, da alle har ulike forutsetninger? Manneråkutvalget (NOU, 2001:22) mener slike standarder bør utvikles i tråd med samfunnsutviklingen. Det bør ikke stilles for høye krav med en gang, men heller utvikles over tid.

I «Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne: plan for universell utforming innen viktige samfunnsområder 2004-2008» er mottoet: fullverdig tilgjengelighet med varig virkning (Regjeringen, 2004). Dette mottoet er forenlig med målsetningen som FN fremla i forbindelse med funksjonshemmedes internasjonale år 1981. Med dette mottoet som utgangspunkt legger handlingsplanen vekt på implementering av universell utforming, der det blant annet foreslås at man skal integrere universell utforming i forvaltningen, igangsette pilotprosjekter og fokusere på kompetanseheving i større grad enn tidligere. Med dette ser man at man nå ønsker å arbeide konkret med bevisstgjøring og å øke kunnskapen blant dem som skal arbeide med universell utforming. Siden 2005 har 17 pilotkommuner deltatt i et nasjonalt utviklingsprosjekt, der kommunene har jobbet systematisk etter prinsipper om universell utforming. Her har kommunene fått mulighet til å være med på å gi begrepet innhold og utforsket begrepet praktisk i egen kommune. Resultatene har vært gode og man ser at kommunene som har deltatt har lært mye av dette arbeidet. Bevisstheten og kunnskapen om universell utforming har økt og dette arbeidet har her vært viktig for den videre implementeringen av universell utforming (Miljøverndepartementet, 2008).

Gjennom EØS-avtalen har EUs regelverk blitt gjeldende i norsk rett og politikk. Derfor har EU vært sentrale særlig innenfor vernet mot diskriminering på grunnlag av redusert funksjonsevne (Hvinden & Halvorsen, 2003; NOU, 2005:8). Blant annet har EU vedtatt en lovgivning med forbud mot

diskrimineringer i arbeidslivet på bakgrunn av funksjonsnedsettelse og de har vedtatt regler som stiller krav til tilgjengelighet for personer med redusert funksjonsevne innenfor veitransport, sjøtransport, jernbanetransport og luftfart (NOU, 2005:8:90). EU har i tillegg implementert en rekke direktiver og reguleringer som har hatt betydning for utviklingen av tilgjengelighet for alle. For eksempel *Bussdirektivet* som kommer med konkrete krav til utforming av busser med hensyn til bevegelseshemmede og *Direktiv om offentlig innkjøp* der det åpnes for krav om universell utforming ved offentlige innkjøp av varer og tjenester over en viss terskelverdi (Brynn, 2009:40). Dette er eksempler på noen av direktivene som Norge må følge og som er viktige for å lede norsk politikk inn på dette feltet og igjen iverksette tiltak med hensyn til personer med redusert funksjonsevne.

Forbud mot diskriminering

Gjennom presentasjonen så langt ser vi at Norge kom i gang med et mer målrettet arbeid omkring universell utforming på begynnelsen av 2000-tallet. Her ble det beskrevet klarere ønsker og målsetninger som ble av betydning for utviklingen videre. For at universell utforming skal gjennomføres over alt og på alle områder mener Syseutvalget (NOU, 2005:8) at det er nødvendig med lovverk som sikrer et rettslig vern mot diskriminering av funksjonshemmede. De mener blant annet at politikken viser en vilje til handling overfor personer med redusert funksjonsevne hvis de iverksetter et antidiskrimineringslovverk rettet mot denne gruppen. Utvalget foreslår at det i større grad bør bli et krav at omgivelsene utformes etter flere brukergrupper. En mangel på tilgjengelighet eller mangel på universell utforming vil i dag kunne oppleves som diskriminerende. Man ser en stadig økende tendens til at man i flere land utarbeider antidiskrimineringslovverk for å sikre personer med redusert funksjonsevne like rettigheter som andre (NOU, 2001:22). For eksempel ble *The American with Disability Act (ADA)* gitt ut i USA allerede i 1990. Denne loven skulle sikre likestilling og likebehandling av funksjonshemmede. Loven forbød også diskriminering av denne gruppen (Asmervik, 2009; Preiser, 2001). I forhold til krav om tilgjengelighet er det presisert i lovverket at den løsningen som velges skal fremstå som den mest inkluderende (The Department of Justice, 1990). ADA setter fokus på universell utforming og presiserer i likhet med denne tankegangen at produkter og miljøer skal støtte eller fremme all menneskelig aktivitet. Resultatene fra det amerikanske lovverket har hatt en smitteeffekt. Dette lovverket har vært sentralt for arbeidet med universell utforming, både nasjonalt og internasjonalt, samt ført til at flere land har utarbeidet tilsvarende lovverk (Aslaksen et al., 1997). 1. januar 2009 ble «Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne» vedtatt. Med dette fikk politikken i Norge økt fokus på antidiskriminering og universell utforming (Barne- og likestillingsdepartementet, 2008b). Med

denne loven er Norge et av de første landene som fastlegger en lov som omhandler rettigheter for personer med redusert funksjonsevne igjennom universell utforming (Brynn, 2009; Magnussen, 2005). I tilsvarende lovgivninger som er gitt ut tidligere, i for eksempel USA og EU, er det i hovedsak referert til krav om tilgjengelighet for personer med redusert funksjonsevne.

Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig. Offentlig og privat virksomhet rettet mot allmennheten har plikt til å sikre universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjon så langt det ikke medfører en uforholdsmessig byrde for virksomheten⁴

I loven blir universell utforming fremlagt som en plikt for virksomheter. Dette gjelder eksisterende og nye bygninger, anlegg og uteområder som er rettet mot allmennheten (Ot.prp. nr. 32, 2007-2008). I det videre politiske arbeidet i Norge tar man i hovedsak utgangspunkt i antidiskrimineringslovgivningen og med dette viser den hvordan man kan nå målet om full samfunnsdeltakelse og likestilling for personer med redusert funksjonsevne som ble presentert som politisk mål i 1983 (NOU, 1983:36).

I tillegg til å presentere politiske begrunnelser i stortingsmeldinger, offentlige utredninger og lovverk har regjeringen også de senere årene presentert handlingsplaner som grundigere definerer noen av områdene de ønsker å ha større fokus på i forhold til personer med redusert funksjonsevne. Den siste handlingsplanen som er fremmet fra Regjeringen har tittelen; «Norge universelt utformet 2025. Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013» (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009). Det er interessant å se at det i denne handlingsplanen fortsatt blir presisert at man ønsker å komme bort fra tankegangen om at individet blir definert som problemet. Allerede i stortingsmeldingene fra 1970-tallet ble dette lagt vekt på, og ut i fra hva tidligere politiske standpunkt har vist burde dette vært bedre implementert i politikken enn hva som viser seg å være gjeldende. Men dette viser kanskje som nevnt tidligere at situasjonen kan være den samme i praksis og at diskriminering fortsatt kan oppleves som et bestående problem. I den ovennevnte handlingsplanen presenteres universell utforming som en samfunnsverdi om likestilling, som medfører samfunnskvaliteter for alle innbyggerne og for Norge som samfunn (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009). Med dette beskriver man at universell utforming er til nytte for alle. Det vil være særlig til hjelp med å gjøre hverdagen til personer med redusert funksjonsevne enklere og øke opplevelsen av selvstendighet i samfunnet. Hvordan universell utforming er presentert beskrives forskjellig fra dokument til dokument og kan være med på å bevise at innholdet i begrepet kan forstås ulikt ut i fra sine kontekster.

⁴ Barne- og likestillingsdepartementet, 2008b:3

«Norge universelt utformet 2025. Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013» støtter opp om det nye antidiskrimineringslovverket som er presentert. Lovverket beskrives som et sentralt virkemiddel for å bekjempe diskrimineringen som er gjeldende, da særlig den som ligger til grunn for manglende universell utforming (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009). I handlingsplanen beskriver Barne- og likestillingsdepartementet (2009) at Norge i følge statusrapporter har kommet langt ved å implementere universell utforming i ulike lovverk. Dette er svært sentralt for at samfunnet skal bli universelt utformet innen 2025, i henhold til handlingsplanens hovedmål. For å klare å gjennomføre dette i praksis må man iverksette og utføre de tiltakene man presenterer som aktuelle i politikken. Man må blant annet ha økt medvirkning og samarbeid mellom personer med redusert funksjonsevne og myndighetene, og sektoransvarprinsippet må igjen bli presentert som sentralt og vektlegges i større grad. Får man til noe av dette vil man etter hvert kunne vise at Norge er i gang med en skrittvis gjennomføring av universell utforming i praksis.

HVOR NÅR MAN MED UNIVERSELL UTFORMING?

I en fersk studie som ble utført i sju europeiske land, deriblant Norge, har man ønsket å beskrive hva som er den faktiske situasjonen for personer med redusert funksjonsevne i Europa, om de har like rettigheter og muligheter som andre i samfunnet⁵. 49 av 642 funksjonshemmede i studien var norske. Kriteriene for å delta var at man anså seg som funksjonshemmet og at man hadde grunnlag til å svare på spørsmålene. Det ble foretatt intervju av informantene, der det vekslet mellom åpne spørsmål og spørsmål med svarkategorier. Spørsmålene var blant annet rettet mot hva som oppleves som barrierer i samfunnet i dag. Disse spørsmålene baserte seg på ICF, der deltakerne ble bedt om å begrunne hvilke barrierer de møter i forhold til de ulike dimensjonene i klassifiseringssystemet fra WHO. I Norge var SINTEF byggforsk delaktige under innhenting av materiale. Resultatene viser at informantene med fysiske nedsettelse beskriver at barrierene i det skapte miljøet og transport er de største, mens personer med lærevansker beskriver at utdanning og opplæring er de største barrierene. Informantene fra Norge beskriver at de tror mangel på lovverk kan være utslagsgivende for disse opplevelsene. Denne studien foregikk fra 1. mars 2007 til 1. mars 2009, altså før den nye diskriminerings- og tilgjengelighetslovgivningen som lovfester «plikt til generell tilrettelegging (universell utforming)» ble vedtatt i Norge (Barne- og likestillingsdepartementet, 2008b:3). Fleiner (2009) mener resultatene fra studien tilsier at situasjonen for funksjonshemmede ikke har bedret seg på 30 år.

5

<http://www.livingall.eu/admin/Ficheros/D4.1%20Report%20presenting%20the%20actual%20situation%20of%20disabled%20people%20in%20Europe..pdf>

Den politiske gjennomgangen viser at Norge har vært opptatt av tilgjengelighet og deltakelse lenge, særlig har dette vært sentralt for å hindre barrierer i omgivelsene. Politikken har gått fra et ønske om full samfunnsdeltakelse og likestilling for personer med redusert funksjonsevne til at de skal ha de samme rettigheter og forpliktelser som andre i samfunnet. Universell utforming har på bakgrunn av dette vokst frem som et begrep i politikken for å fremme et inkluderende samfunn og vil kunne ha betydning innenfor flere områder. Resultatene fra den ovennevnte studien beskriver noen av opplevelsene informantene har som er med på å belyse at fullstendig universell utforming ikke er nådd i praksis. Det er ikke før i de siste årene at krav om universell utforming er lovpålagt, så forhåpentligvis vil dette etter hvert være med på å forme et bedre tilrettelagt samfunn. For personer med redusert funksjonsevne kan universell utforming handle om deres muligheter til å delta på lik linje med andre i samfunnet. I USA har man sett gode funksjonelle og arkitektoniske resultater etter at de iverksatte tilrettelegging etter prinsipper for universell utforming. Dette har gjort at perspektivet har blitt en trendsetter som har vært svært viktig for utviklingen i landet (Ostroff, 2001). Hit kan man jo også ønske at man kommer. Ved at universell utforming hadde blitt en trend og fått betydningen som et moteord i forhold til tilrettelegging, er det grunn til å tro at implementeringen kunne blitt bedre og mer attraktivt å følge.

Oppslutningen omkring begrepet har vært stor i Norge de siste 20 årene og man kan si at det har skjedd mye på kort tid. For eksempel har begrepet gått fra å være et nytt begrep som omhandler en annerledes måte å forstå tilrettelegging på, til å bli en del av et nytt lovverk der mangel på universell utforming blir regnet som diskriminering. Tidligere ble en tilrettelegging beskrevet å være stigmatiserende fordi den var rettet mot funksjonshemmede (Ostroff, 2001). I dag vil det bli sett på som negativt hvis man ikke tilrettelegger for denne gruppen og i følge lovverk blir det definert som diskriminering. For eksempel vil det oppleves som diskriminerende hvis det ikke er heis i et fleretasjes bygg. Man vil at samfunnet skal tilpasses og utformes uten at det blir synlig at det er personen med redusert funksjonsevne man i stor grad gjør tilretteleggingene for. Med den historiske utviklingen omkring forståelsen av funksjonshemming kan man se at bakgrunnen for endringer innenfor tilrettelegging er basert på dette. Nå begynner man å se resultater av hvordan man ønsker å gjøre utforminger i samfunnet bedre tilpasset personer med redusert funksjonsevne. I norsk politikk er det ikke fremmet noen klare skiller på tilgjengelighet og universell utforming rent teoretisk (NOU, 2001:22). Vi kan også se at tilgjengelig utforming blir presentert synonymt med universell utforming i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (Barne- og likestillingsdepartementet, 2008b). I praksis er det likevel en forståelse som er i tråd med de tidligere presentasjoner av begrepene. Der man kan oppnå tilgjengelighet ved å sette opp en rampe inntil et bygg, er dette ikke ønskelig og tilfredsstillende etter prinsipp om universell utforming. Denne løsningen vil skape en stigmatisering

som ikke lenger er ønskelig. Med universell utforming skulle rampen vært integrert i bygget og i henhold til bygget sin stil. Med universell utforming må tilretteleggingen foregå på en annen måte, der den omhandler planlegging, bygging, drift og vedlikehold i mye større grad (Lid, 2009).

Universell utforming tar for seg en større arena og er den eneste måten å tilrettelegge på som hindrer diskriminering av personer med redusert funksjonsevne fullt ut. Dette kan være med på å belyse noe av kompleksiteten som universell utforming innehar. Ved at begrepet skal kunne dekke så mye blir det også vanskelig og komme med konkrete retningslinjer for hva det skal oppnå. Helt siden universell utforming som begrep ble tatt i bruk i offentlige dokumenter har det blitt vidt definert og uten klargjørende avgrensninger. De klareste retningslinjene man har å følge i forhold til begrepet er de syv prinsippene som ble presentert av Centre of Universal Design i 1997 (vedlegg 1). Disse prinsippene viser at man ønsker fokuset bort fra det individuelle og heller ta utgangspunkt i det generelle som i større grad kan nå forskjellige personer, med ulike kroppslige strukturer og størrelser (Imrie & Hall, 2001). Man kan forstå at målet er å stimulere til utvikling og innføring av brukervennlig design som passer alle. For at universell utforming skal bli naturlig implementert er det mange som må ha kjennskap til prinsippene. For å imøtekomme de ulike behovene må ethvert samfunn ha egne retningslinjer og standarder for å imøtekomme kravene til universell utforming (Ostroff, 2001). Standardiseringer og klarere retningslinjer er viktig som verktøy for å sikre universell utforming av samfunnet (Ot.prp. nr. 44, 2007-2008). Uten dette vil ikke et kvalitetsmessig godt resultat i forhold til hva man egentlig ønsker å oppnå med universell utforming være sikret. Gjennom pilotkommunesatsingen som er presentert tidligere kan man ta hensyn til dette. Pilotkommunene har fått lov til å eksperimentere omkring universell utforming, noe som ses på som positivt i forhold til implementering. Det er denne type engasjement fra Regjeringen man må se mer av hvis universell utforming skal bli en realitet i det norske samfunnet. I flere tilfeller gjenspeiler utforminger i samfunnet at man har tatt mer hensyn til bevegelseshemmede enn for eksempel svaksynte og blinde (Imrie & Hall, 2001; Nordland fylkeskommune, 1997; NOU, 2001:22). Dette er begge kjente funksjonsnedsettelse, der den største forskjellen er at rullestolbrukere har en rullestol som er synlig, mens svaksynte som regel ferdes uten noe form for hjelpemiddel. Rullestolen kan i forhold til dette fungere som et symbol som gjør at kjennskapet til denne gruppen og hvilke tilrettelegginger de trenger er mer forståelig enn hvilke utforminger som skal til for at svaksynte og blinde kan ferdes enklere rundt i samfunnet på egenhånd. Der vektlegges at man skal ta utgangspunkt i alle brukergrupper når man skal tilrettelegge etter prinsipper om universell utforming, men kunnskapen skal være stor for å få dette til. Mulighetene for å falle tilbake til tradisjonell utforming uten å ta hensyn til en større del av befolkningen er derfor store mener Imrie og Hall (2001). Dette viser at universell utforming må defineres grundigere.

Hvordan universell utforming gjenspeiles i samfunnet handler mye om den politiske prioriteringen. I de senere årene er også andre lover og forskrifter blitt endret for å sikre universell utforming, deriblant «Lov om universiteter og høyskoler» og «Forskrifter om universell utforming på transportsektoren». Med ny diskriminerings- og tilgjengelighetslov har det blant annet kommet krav om å unngå diskriminering på grunn av redusert funksjonsevne. I diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (Ot.prp. nr. 44, 2007-2008) vektlegger man at samfunnsmessige forhold har betydning for den enkeltes mulighet til samfunnsdeltakelse som kroppslige, mentale, kognitive og sensoriske forhold. Med dette og de nye bestemmelsene for universell utforming som også vil presenteres og utdypes i den nye plan- og bygningsloven som trer i kraft 1. juli 2010 er det grunn til å tro at universell utforming er kommet til Norge for å bli (Ot.prp. nr. 32, 2007-2008). Norges handikapforbund har etter at loven trådte i kraft blant annet klaget inn flere butikker til Likestillings- og diskrimineringsombudet for brudd på diskriminerings- og tilgjengelighetsloven⁶. Deres arbeid er viktig for å belyse hva dette lovverket faktisk betyr for gruppen av personer med redusert funksjonsevne, og samtidig sprer de holdninger og kunnskap om universell utforming. Her ser man at lovverk i større grad gir muligheter til å klage på feil eller mangler på utforminger som oppleves som diskriminerende. I følge Imrie og Hall (2001) vil politiske bestemmelser også kunne legge til rette for en endring i hvordan man arbeider og forholder seg til sosiale og menneskelige rettigheter.

Med universell utforming ønsker man å gå bort fra og møte spesielle behov med spesielt tilpassede løsninger til et mer inkluderende design som skal passe flere. Både barn og gamle, mennesker med ulik størrelse og ferdigheter, personer med og uten reduserte funksjonsnedsettelse skal kunne finne sin plass og benytte samfunnet på lik måte. Steinfeld og Tauke (2002) presiserer at man innenfor universell utforming er interessert i å fjerne mer enn bare barrierene i omgivelsene. Det er ønskelig å forstå personer med redusert funksjonsevne sin situasjon ut i fra en relasjonell forståelseshorisont hvor både omgivelser og individuelle funksjonsnedsettelse i konkrete situasjoner blir tatt hensyn til. Ved å endre samfunnets utforminger er det ønskelig at gapet mellom samfunnets krav og individets forutsetninger skal reduseres (St.meld. nr. 40, 2002-2003). I tillegg til å redusere gapet mellom samfunnets krav og individets forutsetninger ønsket man å utforme omgivelser og produkter på en slik måte som gjør at man ikke skiller mellom *dem* og *oss* (Magnus & Tøssebro, 2004). Universelt utformede omgivelser vil være en nødvendighet for noen og et gode for alle (Asmervik, 2009). Alle har ikke bruk for det, men alle kan bruke det. For eksempel vil alle med hjul, det kan være de på sykkel eller de med barnevogn ha nytte av at gangfeltene legges til rette for rullestoler. I følge Skjerdal (2005) er ikke dette universell utforming. Universell utforming skal ikke

⁶ <http://www.nhf.no/index.asp?id=66696>

bare være nyttig, det skal innebære en forbedret anvendelighet for alle mener han. Et gangfelt som legges til rette for rullestoler, vil trenge markerte kanter for at blinde skal kunne bruke dette tilfredsstillende. Med andre ord er ikke et vanlig gangfelt uten andre tilpasninger anvendelig for alle.

Med prinsippene for universell utforming (vedlegg 1) som bakgrunn skal man for å oppnå universell utforming nå mange forskjellige brukergrupper og man skal ta utgangspunkt i mange forskjellige dimensjoner når man bygger et gangfelt. Slik universell utforming forstås er det heller ikke nok å bygge store toalett med nedfellbare armlene og vask som er lett å benytte for personer i rullestol (Skjerdal, 2005). For med utgangspunkt i flere ulike brukergrupper trenger ikke engang et handikaptaolett å tilfredsstillere alles behov. En blind person vil kunne oppleve at et stort handikaptaolett blir vanskelig å orientere seg i, men for en turist med mye bagasje vil det være fint med litt stor plass. Hver og en vil ha ulike behov, og det vil antakelig være få som vil være hundre prosent fornøyd med et offentlig handikaptaolett. Derfor blir man av og til nødt til å godta kompromisser, der det er mer eller mindre tilfredsstillende utforminger som kan passe flere. Hvis det ikke skal være sånn, må man ut i fra eksempelet ovenfor bygge flere toaletter med ulike utforminger etter hva som tilfredsstiller de ulike brukergruppene. Ut fra teoretiske og politiske dokumenter oppleves det at det spriker litt i forhold til om det er de individuelle behovene eller om det er de allmenne behovene man ønsker å dekke. Der vil det da være snakk om utforminger etter tilgjengelig design eller universell utforming. Det er vanskelig å se for seg at universell utforming vil kunne kompensere for hele funksjonsnedsettelsen til en person og flere personer samtidig, og man vil være nødt til å ta i bruk individuelle tilrettelegginger i enkelte tilfeller. For eksempel vil en individuell tilrettelegging for synshemmede være at en person får lest opp menyen og at personen blir fortalt hvordan maten er arrangert på tallerkenen ved besøk på restaurant. Skulle denne tjenesten blitt universelt utformet måtte alle hatt valget om en meny med lyd ved siden av den tekstbaserte menyen. For å forhindre diskriminering og ivareta universell utforming er det mest riktig å ha menyer både med lyd og skrift for tilrettelegge i henhold til prinsipp for universell utforming (vedlegg 1), men selv universell utforming kan bli for komplisert til å fungere i praksis. En ting som er viktig å huske på er at det er ingen som kommer utenom at egen kropp, egen helsetilstand eller sykdom en eller annen gang vil innebære en grad av fysiske begrensninger. Det er allikevel viktig at universell utforming begrunnes og fremmes i politiske og juridiske dokumenter for at alle skal ha et tilnærmet likt utgangspunkt. Universell utforming kan forhindre at man opplever diskriminering fra omgivelsene, både av fysisk og holdningsmessig art. Med et samfunn bygget etter universell utforming vil man i større grad kunne leve et liv med et likere utgangspunkt, selv om man sitter i rullestol eller er blind. Slik samfunnet viser seg i praksis i dag er det grunn til å

tro at det kan gå lang tid før samfunnet er utformet på en måte som gjør at alle kan klare seg i likhet med begrepets målsetning.

Skjerdal (2005) poengterer at man må være bevisst på forskjellen på universell utforming som rettslig og ideelt prinsipp. Der den rettslige siden må etterprøves kontinuerlig for å sikres oppnåelse, mens det ideelle kravet handler mer om å videreutvikle forståelsen av tilrettelegging og om nytenkning omkring utforminger som kan tilpasses en større gruppe i befolkningen. Ettersom begrepet er vidt og skal omfavne mange mener Skjerdal (2005) at dette mer eller mindre er umulig fordi det aldri vil gagne alle fullt ut på en måte som er ønskelig etter begrepets meningsinnhold. Skjerdal (ibid.) mener universell utforming må ses synonymt med god folkeskikk. Der begrepets innhold ikke kan bestemmes en gang for alle, men må endres med samfunnets utvikling.

Shakespeare (2006) kritiserer universell utforming på lik linje som han kritiserte den sosiale modellen. Shakespeare er uenig med forståelsen bak den sosiale modellen, som mener at funksjonshemming kan fjernes gjennom forandringer i omgivelsene. Dette kan knyttes videre til diskusjonen omkring universell utforming, der Shakespeare mener at tilgjengelige omgivelser reduserer sosial eksklusjon og der fysiske omgivelser viser seg å være med på å hindre at personer med redusert funksjonsevne får delta i samfunnet. Med dette omtaler han universell utforming som en ugjennomførlig forestilling om forbedringer av samfunnet (Shakespeare, 2006). Steinfeld og Tauke (2002) mener imidlertid at universell utforming inneholder en idealisme og optimistisk tro omkring tilrettelegging, som de mener er positiv.

Shakespeare (2006) åpner opp for en mildere tilnærming til universell utforming. Han benevner det som «accessible enough». Oversatt vil begrepet være «tilgjengelig nok». I begrepet legger han at man må ha som utgangspunkt at ikke alle har like mange valgmuligheter. Dette er noe vi kan forstå ut i fra flere grunner. Shakespeare (ibid.) beskriver for eksempel at ikke alle trenger å kunne bruke hver eneste type offentlige transport, men at alle skal ha mulighet til å bruke en av dem. Begrepet skiller seg allikevel både fra tilgjengelighet og brukbarhet slik det er presentert tidligere ved at det i dette begrepet ligger at det skal være løsninger for alle, men at man ikke alltid vil ha de samme mulighetene som resten av befolkningen (Iwarsson & Ståhl, 2003). Universell utforming skal dekke en kontekstuell bevissthet omkring funksjonshemming, der man skal ha mulighet til å delta i sine omgivelser og oppleve å bli inkludert (Shakespeare, 2006).

Med universell utforming vil man i hovedsak utvikle et samfunn som gir rom for flere måter å være menneske på (Lid, 2008). Det aller viktigste for at et slikt prinsipp skal bli mulig, er å senke terskelen for hva man vil oppnå, lytte til personer med redusert funksjonsevne og utvikle et

samfunn som gagnar menigmannen, der personer med redusert funksjonsevne er inkludert som en del av det brede lag av folket.

AVSLUTNING

Man ser med dette at universell utforming har vokst frem som politisk begrep og en samfunnsmessig rettesnor ut i fra historiske sammenhenger og etter sentrale internasjonale påvirkninger. På denne måten har universell utforming blitt en viktig gjenstand for norsk politikk, der det blant annet har blitt en viktig målsetning for å skape full deltakelse og likestilling i samfunnet for alle. Innholdet i begrepet er komplekst, og vi har sett at betydningen og forståelsen av hva det innebærer er ulike. Disse uklarhetene gjør at enkelte velger å se på begrepet mer som en utopisk idé enn som et konkret mål for tilrettelegging. Hvilke tilrettelegginger som gjøres i samfunnet er viktig for hvordan personer med redusert funksjonsevne kan delta. Det aller viktigste vil nok være å ha denne tanken i bakhodet og ikke nødvendigvis konkret definere hva begrepet skal inneholde. Jeg har skrevet noe om det tidlige i artikkelen, men hvis jeg skulle gjort flere arbeid på dette feltet, ville det vært interessant å se mer og dypere på hvilke betydning universell utforming får i samfunnet som rettslig prinsipp.

REFERANSER

- Andersen, R. & Bergh, S. (Red.) (2003). *Universell utforming over alt! Planlegging og utforming av uteområder, bygninger, transport og produkter for alle*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.
- Aslaksen, F., Bergh, S., Bringa, O. & Heggem, E. (1997). *Universell utforming: planlegging og design for alle*. Oslo: Rådet for funksjonshemmede.
- Asmervik, S. (2002). Cities, Buildings, and Parks for Everyone, a Universal Design Compendium. I: Christophersen, J. (Eds.) *Universal design: 17 ways of thinking and teaching* (ss. 43-57). Oslo: Husbanken.
- Asmervik, S. (2006). *Universell utforming: byer, hus og parker for alle*. Ås: Institutt for landskapsplanlegging, NLH.
- Asmervik, S. (2009). *Universell utforming: byer, hus, parker og transport for alle*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2005). *Lov om råd eller anna representasjonsordning i kommunar og fylkeskommunar for menneske med nedsett funksjonsevne m.m.* Lastet ned 07.05.2010 fra <http://www.lovddata.no/all/hl-20050617-058.html>.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2008a). *FN konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Norsk uoffisiell oversettelse. Lastet ned 25.05.2010 fra <http://www.fn.no/content/download/3963/20161/file/Codis.pdf>.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2008b). *Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven)*. Oslo.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2009). *Norge universelt utformet 2025. Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013*. Oslo.
- Barnes, C., Mercer, G. & Shakespeare, T. (1999). *Exploring disability: a sociological introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Barnes, C., Oliver, M. & Barton, L. (2002). Introduction. I: Barton, L., Barnes, C. & Oliver, M. (Eds.). *Disability studies today* (ss. 1-17). Cambridge: Polity Press.
- Barnes, C. & Mercer, G. (2004). Theorising and Researching Disability from a Social Model Perspective. I: Barnes, C. & Mercer, G. (Eds.). *Implementing the social model of disability: theory and research* (ss. 1-17). Leeds: The Disability Press.
- Barton, L. (2004). The Disability Movement: Some observations. I: Swain, J., French, S., Barnes, C. & Thomas, C. (Eds.). *Disabling barriers: enabling environments* (ss. 285-290). London: Sage Publications.
- Bringa, O. (1998). *Veiviser til universell utforming*. Oslo: Kommuneforlaget: Rådet for funksjonshemmede.
- Brynn, R. (2009). *Universell utforming og tilgjengelighet - politikk og lovgivning i inn- og utland. I hvilken grad er universell utforming eller «Design for all» et førende begrep for politikk og*

lovgivning i Norge og andre land? Lastet ned 05.04.2010, fra http://www.helsedirektoratet.no/vp/multimedia/archive/00225/Universell_utformin_225849a.pdf.

- Byggforskserien. (2001). *Universell utforming. Utforming som passer alle*. Planløsning 220.300, Sending 1-2001.
- Campbell, J. & Oliver, M. (1996). *Disability politics: understanding our past, changing our future*. London: Routledge.
- Christophersen, J. & Gulbrandsen, O. (2000). *Studentboliger for funksjonshemmede: behov, tilgjengelighet, brukbarhet og universell utforming*. Oslo: Norges byggforskningsinstitutt.
- Finkelstein, V. (1993). Representing Disability. I: Swain, J., French, S., Barnes, C. & Thomas, C. (Eds.). *Disabling barriers: enabling environments* (ss. 13-20). London: Sage Publications.
- Fleiner, R. (2009). 30 år uten bedring. *Handikapnytt*. Nr. 7. Oslo
- Grue, L. (2004). *Funksjonshemmet er bare et ord: forståelser, fremstillinger og erfaringer*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Gustavsson, A., Tøssebro, J. & Traustadóttir, R. (2005). Introduction: approaches and perspectives in Nordic disability research. I: Gustavsson, A. (Ed.) *Resistance, reflection and change: Nordic disability research* (ss. 23-44). Lund: Studentlitteratur.
- Hansson, L. (2006). *Universal design - a marketable or utopian concept?* Gøteborg: Center for Consumer Science.
- Hvinden, B. & Halvorsen, R. (2003). Which way for European disability policy? *Scandinavian Journal of Disability Research*, No. 5, Ss. 296-312.
- Imrie, R. & Hall, P. (2001). *Inclusive design: designing and developing accessible environments*. London: Spon Press.
- Imrie, R. (2004). From Universal to Inclusive Design in the Built Environment. I: Swain, J., French, Sally., Barnes, Colin., Thomas, Carol. (Eds.). *Disabling barriers: enabling environments* (ss. 279-284). London: Sage Publications.
- Iwarsson, S. & Ståhl, A. (2003). Accessibility, usability, and universal design – Positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. *Disability and Rehabilitation*. Vol. 25, No. 2, Ss. 57-66.
- Kassah, A. & Kassah, B. (2009). *Funksjonshemming: sentrale ideer, modeller og debatter*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kebbon, L. (1981). *Normaliseringens kvalitet och gränser: bakgrund, begreppsanalys och modell*. Uppsala: Ullersåkers sjukhus.
- Kristiansen, K. (1999). Refleksjoner kring begrepet normalisering. I: Tideman, M. (Eds.). *Handikapp: synsätt, principer, perspektiv* (ss. 171-176). Stockholm: Johansson & Skyttmo.
- Lid, I. (2008). Funksjonshemming og menneskesyn. *Kirke & kultur*. No. 6, Ss. 513-521. Lastet ned 19.05.2010 fra: <http://home.hio.no/~imali/funksjonshemming%20og%20menneskesyn%20>

%20iml.pdf.

- Lid, I. (2009). Hva kan oppnå gjennom universell utforming? *FORMakademisk*. Vol. 2, No. 1, Ss. 17-27. Lastet ned 17.04.2010, fra: <http://www.formakademisk.org/index.php/formakademisk/article/view/23/22>.
- Magnus, E. & Tøssebro, J. (2004). *Universell utforming og tverrfaglig forskning om funksjonshemming: et forprosjekt*. Trondheim: NTNU. Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap.
- Magnussen, K. (2005). Universell utforming er bra for alle. *Arkitektnytt*. No. 11. Lastet ned 05.04.2010 fra: <http://www.arkitektnytt.no/page/page/preview/10831/news-4-716.html>.
- Miljøverndepartementet. (2007). *Universell utforming – begrepsavklaring*. T-1468 B/E. Oslo.
- Miljøverndepartementet. (2008). *Universell utforming som kommunal strategi. Erfaringer og resultater fra pilotkommunesatsingen 2005-2008*. Rapport T-1742.
- Moore, P. (2001). Experiencing Universal Design. I: Preiser, W. & Ostroff, E. (Eds.) *Universal design handbook* (ss. 2.1-2.12). New York: McGraw-Hill.
- Nordland fylkeskommune. (1997). *Reise- og friluftsliv for funksjonshemmede i Nordland*. Prosjektrapport.
- NOU 1983:36. *Funksjonshemmedes år 1981. Handlingsplan for 80-årene*. Sosialdepartementet.
- NOU 2001:22. *Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmede barrierer*. Sosial- og helsedepartementet.
- NOU 2005:8. *Likeverd og tilgjengelighet. Rettslig vern mot diskriminering på grunnlag av nedsatt funksjonsevne. Bedret tilgjengelighet for alle*. Justis- og politidepartementet.
- Oliver, M. (1990). *The politics of disablement*. Basingstoke: Macmillan.
- Oliver, M. (1996). *Understanding disability: from theory to practice*. Basingstoke: Macmillan.
- Ostroff, E. (2001). Universal design: The New Paradigm. I: Preiser, W. & Ostroff, E. (Eds.) *Universal design handbook* (ss. 1.3-1.12). New York: McGraw-Hill.
- Ot.prp. nr. 32. (2007-2008). *Om lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven. Plandelen)*. Miljøverndepartementet.
- Ot.prp. nr. 44. (2007-2008). *Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven)*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- Preiser, W. (2001). Toward universal design evaluation. I: Preiser, W. & Ostroff, E. (Eds.) *Universal design handbook* (ss. 9.1-9.18). New York: McGraw-Hill.
- Regjeringen. (1989). *Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede 1990-1993*.
- Regjeringen. (1993). *Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede 1994-1997*.

- Regjeringen. (2004). *Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne: plan for universell utforming innen viktige samfunnsområder*. Oslo: Arbeids- og sosialdepartementet.
- Sandvin, J. (2006). *Antidiskriminasjonslovgivning - et oppgjør med sektoransvaret? Om sektorprinsippet i norsk politikk for funksjonshemmede*. Lastet ned 23.03.2010 fra: <http://www.clh.dk/index.php?id=1055>.
- Shakespeare, T. (2006). *Disability rights and wrongs*. London: Routledge.
- Skjerdal, N. (2005). Universell utforming - Fra ideal til rettsnorm. I: *NOU 2005:8. Likeverd og tilgjengelighet. Rettslig vern mot diskriminering på grunnlag av nedsatt funksjonsevne. Bedret tilgjengelighet for alle* (ss. 275-352). Justis- og politidepartementet.
- Steinfeld, E. & Danford, G. (1999). *Enabling environments: measuring the impact of environment on disability and rehabilitation*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Steinfeld, E. & Tauke, B. (2002). Universal Designing. I: Christophersen, J. (Ed.) *Universal design: 17 ways of thinking and teaching* (ss. 165-189). Oslo: Husbanken.
- St.meld. nr. 40. (2002-2003). *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer. Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne*. Sosialdepartementet.
- St.meld. nr. 8. (1998-1999). *Om handlingsplan for funksjonshemma 1998-2001*. Sosial- og helsedepartementet.
- St.meld. nr. 34. (1996-1997). *Resultater og erfaringer fra Regjeringens handlingsplaner for funksjonshemmede og veien videre*. Sosial- og helsedepartementet.
- St.meld. nr. 88. (1966-1967). *Om utviklingen av omsorgen for funksjonshemmede*. Sosialdepartementet.
- St.meld. nr. 23. (1977-1978). *Funksjonshemmede i samfunnet*. Sosialdepartementet.
- Story, M. (2001). Principles of Universal Design. I: Preiser, W. & Ostroff, E. (Eds.) *Universal design handbook* (ss. 10.3-10.19). New York: McGraw-Hill.
- The Department of Justice. (1990). Text of the American with Disabilities Act. Public Law 101-336. Washington D. C. Lastet ned 06.04.2010 fra: <http://www.ada.gov/pubs/ada.htm>.
- Thomas, C. (2002). Disability Theory: Key Ideas, Issues and Thinkers. I: Barton, L., Barnes, C. & Oliver, M. (Eds.). *Disability studies today* (ss. 38-57). Cambridge: Polity Press.
- Tregaskis, C. (2002). Social Model Theory: the story so far... *Disability & Society*. Vol. 17, No. 4, Ss. 457-470.
- Tøssebro, J. & Kittelsaa, A. (2004). Studying the living conditions of disabled people: approaches and problems. I: J.Tøssebro & A. Kittelsaa (Eds.). *Exploring the Living Conditions of Disabled People* (ss. 17-43). Lund: Studentlitteratur.
- Tøssebro, J. (2004). Introduction to the special issue: Understanding disability. *Scandinavian*

- UPIAS. (1976). *Fundamental Principles of Disability*. London: Union of the Physically Impaired Against Segregation.
- Vavik, T. & Gheerawo, R. (2009). The challenges in universal design. I: Vavik, T. (Eds.). *Inclusive buildings, products & services: challenges in universal design* (ss. 4-24). Trondheim: Tapir Academic Press.
- WHO. (1980). *International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps*. Geneva: World Health Organisation.
- WHO. (2001). *International Classification of Functioning, Disability, and Health*. Geneva: World Health Organisation.
- Wolfenberger, W. (1972). *The principle of normalization in human services*. Toronto: National Institute on Mental Retardation.

VEDLEGG 1

Vedlegg 1. De sju prinsipp for universell utforming

DE SJU PRINSIPP FOR UNIVERSELL UTFORMING

Prinsipp	Definisjon	Retningslinjer
1. Like muligheter for bruk	Utformingen skal være brukbar og tilgjengelig for personer med ulike ferdigheter.	1a. Gi alle brukergrupper samme muligheter til bruk, alltid like løsninger når det er mulig, likeverdige hvis like ikke er mulig. 1b. Unngå segregering og stigmatisering av brukere. 1c. Muligheter for privatliv, sikkerhet og trygghet skal være tilgjengelig for alle. 1d. Gjøre utformingen tiltalende for alle brukere.
2. Fleksibel i bruk	Utformingen skal tjene et vidt spekter av individuelle preferanser og ferdigheter.	2a. Muliggjøre ulike valg av metoder for bruk. 2b. Skal tjene både høyre- og venstrehåndsbruk. 2c. Lette brukerens nøyaktighet og presisjon. 2d. Muliggjøre ferdigheter som samsvarer med brukerens
3. Enkel og intuitiv i bruk	Utformingen skal være lett å forstå uten hensyn til brukerens erfaring, kunnskap, språkferdigheter eller konsentrasjonsnivå.	3a. Eliminere unødvendig kompleksitet. 3b. Være i overensstemmelse med brukerens forventninger og intuisjon. 3c. Tjene et vidt spekter av lese-, skrive- og språkferdigheter. 3d. Arrangere informasjonen konsist i forhold til viktighet. 3e. Muliggjøre effektive og raske tilbakemeldinger i løpet av og etter at oppgaven er utført.
4. Forståelig informasjon	Utformingen skal kommunisere nødvendig informasjon til brukeren på en effektiv måte, uavhengig av forhold knyttet til omgivelsene eller brukerens sensoriske ferdigheter.	4a. Bruke forskjellige måter (bilde, verbal, taktil/fysisk merking) for en bred presentasjon av essensiell informasjon. 4b. Muliggjøre adekvate kontraster mellom essensiell informasjon og deres omgivelser. 4c. Maksimere "lesbarheten" av essensiell informasjon. 4d. Muliggjøre kompatibilitet med forskjellige typer teknikker og innretninger, til bruk for mennesker med sensoriske begrensninger.
5. Toleranse for feil	Utformingen skal minimalisere farer og skader som kan gi ugunstige konsekvenser, eller minimaliserer utilsiktede handlinger.	5a. Arrangere elementene på en slik måte at en minimaliserer farer og feil; mest brukte elementer, mest tilgjengelige; farlige elementer elimineres, isoleres eller skjermes. 5b. Sørge for advarsel om farer og feil. 5c. Sørge for anordninger for feilsikkerhet. 5d. Ikke oppmuntre til utilsiktede handlinger på områder som krever årvåkenhet.
6. Lav fysisk anstrengelse	Utformingen skal kunne brukes effektivt og bekvemt med et minimum av besvær.	6a. Tillate brukeren å opprettholde en nøytral kroppsstilling. 6b. Bruke rimelig betjeningsstyrke. 6c. Minimalisere gjentakende handlinger. 6d. Minimalisere vedvarende fysisk kraft.
6. Størrelse og plass for tilgang og bruk	Hensiktsmessig størrelse og plass skal muliggjøre tilgang, rekkevidde, betjening og bruk, uavhengig av brukerens kroppstørrelse, kroppsstilling eller mobilitet.	7a. Muliggjøre en klar synslinje til viktige elementer for både sittende og stående brukere. 7b. At det er bekvem rekkevidde til alle komponenter for sittende og stående brukere. 7c. Muliggjøre variasjoner i hånd- og gripestørrelse. 7d. Tilrettelegge nok rom for bruk av hjelpemidler og personlig assistanse

«Hjelp jeg har reist meg bort»

Opplevelser knyttet til universell utforming sett i perspektivet til mennesker med redusert funksjonsevne.

SAMMENDRAG Universell utforming står i dag som et overordnet mål i politikken når det gjelder å tilpasse samfunnet for en større del av befolkningen. Personer med redusert funksjonsevne er en av gruppene som på ulike måter blir utestengt på grunn av et samfunn som ikke er tilrettelagt for deres behov. Hensikten med denne studien er å få innsikt i hvilke opplevelser personer med redusert funksjonsevne har av samfunnet i dag. Fem personer med redusert funksjonsevne ble intervjuet gjennom semi-strukturerte intervjuer. Resultatet indikerer at informantene ønsker å bli verdsatt på lik linje med andre, der løsningene er tilpasset deres behov, fremfor at omgivelsene blir universelt utformede.

INTRODUKSJON

Det overordnede målet for norsk politikk har siden 1981 vært full deltakelse og likestilling for alle (NOU, 1983:36; NOU, 2001:22). Manneråkutvalget (NOU, 2001:22) sammenligner full deltakelse med muligheten til å delta i samfunnet på egne premisser og poengterer at den største utfordringen for å oppnå full deltakelse og likestilling er utformingene av samfunnet. Både den fysiske tilretteleggingen og hvilke holdninger personer med redusert funksjonsevne blir møtt med beskrives å være avgjørende for å kunne oppnå dette. Valgene og beslutningene som tas i samfunnet, både ved utformingen av bygninger, utemiljø, produkter og tjenester betyr mye for hverdagen til personer med redusert funksjonsevne, mange opplever å bli mer funksjonshemmet på grunn av løsningene som velges (Regjeringen, 2004).

Forståelsen omkring funksjonshemming og funksjonshemmede ble endret på 1960-1970 tallet og er sentral for den videre utviklingen omkring denne gruppen mennesker. Tidligere var det vanlig å begrunne funksjonshemming som noe individuelt, som en egenskap ved enkelte mennesker (Oliver, 1996). På 60-70 tallet økte oppmerksomheten omkring funksjonshemmedes situasjon. I England og USA var det økende interesse for å ha fokus på omgivelsenes rolle for å begrunne funksjonshemmingene. Med dette gikk man over fra det man kalte en medisinsk forståelseshorisont til en sosial forståelse av funksjonshemming. I Norge tar man i dag utgangspunkt i en relasjonell forståelseshorisont når man forklarer funksjonshemmingen. Den relasjonelle forståelseshorizonten kombinerer tidligere forståelser fra både den medisinske og den sosiale modellen. I denne forståelseshorizonten tar man utgangspunkt i at det er samspillet mellom individuelle funksjonsbegrensninger, omgivelser og konteksten dette foregår i som skaper funksjonshemmingen.

Med den endrede forståelsen ser man at personer med redusert funksjonsevne blir tatt hensyn til på en annen måte enn tidligere, der funksjonshemming i større grad blir forklart miljørelativt.

Med den økende oppmerksomheten kom det altså et ønske om å tilpasse omgivelsene i større grad etter personer med redusert funksjonsevne sine forutsetninger. I starten innebar dette i hovedsak utforminger som ble direkte rettet mot personer med redusert funksjonsevne. I dag ønsker man i hovedsak å tilrettelegge etter prinsipper for universell utforming. I følge Bringa (1998) begynte den norske regjeringen å utvikle en mer integrert og omfattende plan for universell utforming i 1997. Universell utforming er i dag et sentralt begrep i politiske dokumenter, i standarder og lovverk, og det handler i hovedsak om hvordan samfunnet vårt skal utformes for at alle skal bli inkludert. Hovedbudskapet er i følge Askheim (2003) å redusere oppfattelsen av oss og dere. Begrepet har intensjoner om inkludering, likestilling og deltakelse i større grad enn hva som har vært gjeldende tidligere (Bringa, 1998; Miljøverndepartementet, 2007). Bringa (1998) beskriver at universell utforming er et resonnement som tar hensyn til personer med redusert funksjonsevne sine behov og som søker og jobber mot planlegging for alle. Slik begrepet er presentert politisk er det en rettesnor med tilhørende prinsipper som skal forhindre stigmatisering (Vavik & Gheerawo, 2009).

Individ og samfunn

I følge Merton (1985 [1935]) er menneskers handlinger avhengig av omgivelsene som et system, der handlinger er basert på hvilke normer som er gjeldende. Ut i fra mitt materiale kan man se at dette er særlig sentralt i forhold til informantene sitt møte med samfunnet. Når mine informanter går ut i sine omgivelser og gjør sine handlinger ser man at de medvirker til å produsere og reprodusere omgivelsene, og gjør der handlinger som er forenlig med samfunnets normer og regler. Omgivelsene vil her bli beskrevet som strukturer, der omgivelsene blir påvirket av informantene og informantene blir påvirket av sine omgivelser som igjen er av betydning for deres handlinger. Samspillet mellom individ og samfunn eller aktør og struktur blir derfor sentralt i denne studien og vil basere seg på Giddens (1984) strukturasjonsteori med særlig vekt på handlingsaspektet. Med strukturasjonsteorien presenteres en forståelse av hvordan dualiteten mellom samfunnet og individet foregår. I følge Giddens (ibid.) må den sosiale praksis forstås kontekstuell, i tid og rom. Som nevnt ovenfor og som blir synlig gjennom analysen er det flere ting i samfunnet som er avgjørende for hvilke oppfatninger mine informanter har om samfunnet og hvordan de benytter det. Et handlings- og et strukturelement vil i følge Giddens (1984) alltid forenes, der hver enkelt aktør utfører handlinger etter samfunnets strukturer. Individene har også mulighet til å velge å handle annerledes,

i så fall bidrar de til å endre strukturene. Med dette forstås at man ikke kan vise likegyldighet overfor andres handlinger, da disse som regel er bevisste. Strukturene beskrives av Giddens (1984) som å være mulighetsskapende (enabling) og handlingsbegrensende (constraining). Med bakgrunn i hvordan universell utforming som perspektiv og et mål i politikken har vokst frem er målet med denne studien å undersøke hvordan personer med redusert funksjonsevne opplever og møter samfunnet slik det er utformet i dag. Videre er det ønskelig å belyse hvordan informantene velger sine omgivelser, der de unngår de omgivelsene som er handlingsbegrensende og søker etter omgivelser som setter dem i stand til å utnytte sine muligheter i samfunnet.

METODE

Fenomenologi

I denne studien har jeg valgt å benytte en kvalitativ metode, denne metoden har et åpent og eksplorerende utgangspunkt og er nyttig når målet er å belyse forståelser og utforske et konkret tema (Malterud, 2003). I denne studien er det ønskelig å benytte fenomenologi som bakgrunn for mitt kvalitative intervju. Malterud (2003) beskriver at fenomenologien legger vekt på menneskelige opplevelser, der det sentrale målet er å forstå hvordan erfaringene av det samme fenomenet kan oppleves ulikt av flere enkeltindivider. Intervju er valgt som metode fordi det var mest hensiktsmessig for å belyse mitt tema.

Den moderne fenomenologien har sine røtter i Edmund Husserl sine filosofiske perspektiver (Wormnæs, 1987). Husserl mest grunnleggende filosofiske antakelse var at vi bare kan vite hva vi opplever ved å belyse oppfatninger og meninger. Han mener med dette at fenomener eksisterer ureflektert i folk sin bevissthet (Husserl, 1931). Det finnes mange ulike fenomenologiske metoder og det er i følge Giorgi (2000) viktig å skille mellom den deskriptive og den fortolkende hermeneutiske metode innenfor den vitenskapelige fenomenologi. Dette er en fenomenologisk studie som vil basere seg på den deskriptive metode, hvor jeg tar utgangspunkt i de menneskelige erfaringene og vil beskrive hvordan flere individer erfarer et fenomen.

Deltakere og prosedyre

For å bli inkludert i min studie måtte deltakerne ha en redusert funksjonsevne og de måtte være aktive i sine omgivelser. Informantene til studien er innhentet på to ulike måter. Jeg kontaktet ledere

av ulike interesseorganisasjoner (vedlegg 1) og i tillegg benyttet jeg snøballmetoden for å innhente informanter via bekjenskaper på egen arbeidsplass (Thagaard, 2003). Disse ulike strategiene ble benyttet for å motvirke at utvalget var innenfor samme nettverk. Alle deltakerne fikk tilsendt et informasjonsbrev som beskrev formålet med studien (vedlegg 2). Fem sa seg villige til å bli intervjuet.

Tabell 1 *Beskrivelse av utvalget*

Fiktive navn	Funksjonsnedsettelse
Kjell	Rullestolbruker
Lene	Rullestolbruker
Ole	Rullestolbruker
Astrid	Svaksynt
Per	Svaksynt

I mitt utvalg er det to kvinner og tre menn (tabell 1), i alderen 28-64 år, der fire er over 45 år. Data er samlet inn ved hjelp av kvalitative, semi-strukturerte intervju. Intervjuguiden ble utarbeidet ved å bruke det teoretiske rammeverket til Kvale (1997). Intervjuguiden (vedlegg 3) inneholder åpne spørsmål relatert til hvordan man kan oppleve universell utforming i praksis ut i fra egne opplevelser og erfaringer. Spørsmålene er laget i den hensikt å åpne opp for at informantene beskriver sine egne opplevelser omkring dette temaet. To pilotintervju ble gjennomført for eventuelt å gjøre justeringer på intervjuguiden. To av intervjuene ble gjennomført hjemme hos informanten, to ble utført på café og et på vedkommende sin arbeidsplass. Informantene fikk velge sted og tid for intervjuet selv. Jeg opplevde alle som trygge i intervjusituasjonen. Intervjuene varte mellom en og halvannen time. Intervjuene ble tatt opp med opptaksutstyr og transkribert. Det er tatt hensyn til dialekt ved transkribering, visse ord er derfor endret etter dette. Fire av informantene bor i tilknytning til en storby, mens en bor landlig. Alle driver eller har drevet en form for organisasjonsarbeid og en er i jobb til daglig. Studiet er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Konfidensialitet er ivaretatt gjennom hele studien, alle uttalelser og beskrivelser som kan være gjenkjennbare er fullstendig anonymisert. I studien omtales informantene med fiktive navn.

Dataanalyse

Med fenomenologien som utgangspunkt er det ønskelig å finne frem til den mening mennesker legger i en opplevelse knyttet til erfaringer fra et fenomen (Giorgi, 1985; Moustakas, 1994). Moustakas (1994) modifiserte tilnærming av Stevick-Coliazzi-Keen metoden for tekstanalyse er benyttet i analysearbeidet (Coliazzi, 1978; Creswell, 2007; Moustakas, 1994). Ved bruk av denne metoden skal man redusere informantenes individuelle erfaringer omkring et fenomen til en beskrivelse av den allmenne opplevelsen (Moustakas, 1994; Patton, 2002).

I henhold til Stevick-Coliazzi-Keen metoden skrev jeg først ned min egen forforståelse for temaet. De transkriberte intervjuene ble deretter lest og skrevet inn i arbeidsmatriser. Videre gikk jeg igjennom hvert av intervjuene og trakk ut viktige uttalelser. Dette er ifølge Moustakas viktig for å finne sentrale meningsenheter som sammen kan beskrive fenomenet. Han poengterer at man ikke skal gjenta uttalelser selv om informantene gjør det (Moustakas, 1994). Meningsenhetene fra hvert av intervjuene ble samlet under ulike kategorier. Fra hvert av intervjuene skrev jeg ned en tekstuell beskrivelse, disse ble reflektert over og satt sammen med min egen erfaring fra intervjuene. Ved fremstilling av materialet har jeg samlet de ulike uttalelsene under tema og vil nedenfor presentere en helhetlig tekstuell beskrivelse der alle intervjuene er integrert i en felles beskrivelse av erfaringen som informantene har av fenomenet som helhet. I fremstillingen benyttes det sitat fra informantene, de ulike sitatene som er valgt ut er med på å belyse den allmenne oppfattelsen av fenomenet.

Egen forforståelse

Ved bruk av Stevick-Coliazzi-Keen metoden er det viktig at forskeren posisjonerer seg og har et bevisst hensyn til egen bakgrunn og forforståelse i forskningsprosessen. Dette er i sammenheng med den fenomenologiske tankegangen omkring å være deskriptiv og kunne belyse informantenes erfaringer (Malterud, 2003; Moustakas, 1994). Selv har jeg vært mye i kontakt med personer med redusert funksjonsevne, dette har gitt meg kjennskap til hvilke utfordringer og begrensninger personer med redusert funksjonsevne møter i miljøet rundt seg. Selv ser jeg på personer med redusert funksjonsevne som ekspertene i forhold til hva universell utforming bør inneholde, og er derfor nysgjerrig på hvordan de opplever samfunnet slik det er utformet i dag og hva universell utforming kan bety for dem i praksis.

Troverdighet og bekreftbarhet

Troverdighet handler om hvor presise og korrekte studiens resultater er og om studien er gjennomført på en tilstrekkelig måte (Thagaard, 1998). Intervjuene ble gjennomført på bakgrunn av egen utarbeidet intervjuguide og ble presentert likt for alle informantene. Informantenes fortellinger er mangfoldige og jeg har avgrenset en del, noe som har betydning for hva som blir fremstilt i denne studien. Det er ulike meninger omkring hvor mange forskningsdeltakere som bør intervjues under et forskningsarbeid. I følge Postholm (2005) er det nyttig å velge antall forskningsdeltakere i forhold til omfang og tidsramme på studiet. Malterud (2003) viser til at det ikke nødvendigvis er et høyt antall informanter som er kriteriet for et overførbart resultat. I følge Med mitt utvalg vil jeg ikke trekke slutninger eller generalisere fenomenet som er studert. I min studie er det, innenfor rammene av et mindre forskningsarbeid, ønskelig å presentere de sentrale opplevelsene til fem personer med redusert funksjonsevne. Min oppgave har vært å forstå mine informanter ut i fra intervjuene. Som forsker har jeg forsøkt å få adgang til deres forestillingsverden og formidle deres opplevelser og erfaringer omkring fenomenet på en troverdig måte (Postholm, 2005). Jeg har i henhold til Stevick-Coliazzi-Keen metoden presentert og lagt fra meg egen forforståelse av fenomenet. I følge Malterud (2003) bruker man både den deskriptive og den tolkende delen av fenomenologisk filosofi i analyseringsarbeidet. Jeg er bevist på at egen forforståelse kan ha vært avgjørende underveis. Kvale (1997) blir troverdigheten til materialet sterkere om det hadde vært flere som transkriberte og analyserte samme materiale. I denne studien er det bare jeg som har arbeidet med materialet. Jeg har fått innspill fra veileder, men dette går på fremstilling mer enn direkte på behandling av intervjuene.

PRAKTISKE, SOSIALE OG ØKONOMISKE BARRIERER

Et av hovedfunnene i denne studien er at informantene møter sosiale og økonomiske barrierer likeså ofte som de praktiske barrierene. Dette gjør at informantene blir inkludert og ekskludert på ulike arenaer i samfunnet. «Jeg går jo i dvale jeg, iallefall har det vært sånn i vinter. Fra oktober til mars så var jeg i dvale fordi det ikke gikk an å komme seg frem, fordi dem brøyter ikke» (Kjell, rullestolbruker). Fortau med mye snø gjør rullestolferdsel mer eller mindre umulig. Informantene har ulikt utgangspunkt i forhold til å takle de ulike barrierene i samfunnet ut i fra egen funksjonshemming og det kan være ulikt hva man opplever som barrierer. I Norge begrunner man i dag funksjonshemming ut i fra en relasjonell forståelseshorisont, der funksjonshemmingen ofte beskrives med bakgrunn i gap-modellen. Gap-modellen beskriver at graden av funksjonshemming

er avhengig av forholdet mellom samfunnets krav og individets forutsetninger (St.meld. nr. 40, 2002-2003). Denne modellen er med på å belyse hvilken påvirkning samfunnets utforminger kan ha på personer med redusert funksjonsevne. Det fysiske miljøet som informantene oppholder seg i er avgjørende for hvordan de kan bruke sine omgivelser. Dette får igjen betydning for deres deltakelse i aktiviteter og deres sosiale omgang med andre. Gap-modellen kan relateres til hvilken opplevelse informantene har i møte med de fysiske barrierene.

For å kunne leve ut en større rolle i samfunnet lager informantene individuelle strategier for å kunne bruke miljøet rundt seg, der noen er enklere å takle enn andre. Som oftest er barrierene relatert til hvordan de føler seg ivaretatt og hvilken mulighet de har til å presentere seg overfor andre. Det er viktig for informantene at et produkt, en tjeneste eller en fysisk utforming i miljøet er bygget etter både hva som er praktisk og sosialt akseptert. Praktisk går ut på hvordan det oppleves å benytte den fysiske utformingen, at det er sosialt akseptert handler mer om hvilke muligheter de har til å leve opp til de sosiale normene i samfunnet. Å gå på toalettet er et eksempel på noe som funksjonsfriske tar som en selvfølge, men sitter man for eksempel i rullestol er ikke dette like enkelt. Det er få offentlige toaletter som er tilpasset rullestolbrukere og det krever planlegging for å gjøre seg kjent med hvor toalettene med tilpasset utforming er. Kjell kan klare å benytte toalett som ikke er tilrettelagt hvis han får hjelp fra assistenter, men synes uansett han bruker for lang tid, og ønsker i utgangspunktet å klare seg selv på toalettet.

Det er den tidsbruken som gjør at det blir vanskelig, for du gruer deg jo til og eventuelt måtte gå på toalettet da. Jeg bruker jo lengre tid enn vanlige folk og risikerer å bruke tre ganger så mye tid som det jeg selv synes er akseptabelt. Det er jo faktisk et offentlig toalett (Kjell, rullestolbruker).

Kjell synes det er håpløst å komme seg på toalettet når han er ute på tur, det gjelder både i nærsamfunnet og når han er på lengre reiser. Han unngår å drikke hvis han skal på langturer for da vet han aldri hvor neste tilrettelagte toalett er. For å møte denne barrieren velger han å reise der han vet at det er toalett som er utformet etter eget behov. Dette gjør at Kjell føler ubehag for å reise ut til ukjente plasser, der få tilpassede toalett blir avgjørende for hans sosiale deltakelse da det er med på å bestemme hvor han tør reise. «Jeg vil jo gjerne være sosial, for all del jeg er jo det. Men det er tragisk vet du, at det gjøres slik at det blir så mye verre enn det det trenger å være» (Kjell, rullestolbruker). Et eksempel på hvordan informantene kan bli påvirket av sine omgivelser og i dette tilfellet hvordan Kjell velger omgivelser som gjør at han ikke blir handlingsbegrenset (Giddens, 1984). For Kjell er det ikke den store tilrettelegging som skal til for at han kan benytte toalettet på en tilfredsstillende måte, dette opplever han derfor som urettferdig og som

diskriminerende fra samfunnet sin side. Man kan forstå at fokuset for turen lett kan bli hvor man kommer seg på toalettet. Hvis normene i samfunnet hadde vært annerledes ville det vært greit at Kjell brukte litt lenger tid på toalettet. Men med intensjonen om effektivitet som ligger i samfunnet føler ikke Kjell at dette er forenelig med hva andre i samfunnet godtar og velger derfor å endre sine handlinger i forhold til dette (Merton, 1985 [1935]). Kjell velger derfor å drikke mindre og vente med å gå på toalettet til han finner et som er tilrettelagt etter hans eget behov, der han kan bruke den tiden han selv føler er akseptabel.

Flere av informantene beskriver at det er vanskelig å benytte offentlig transport. De forteller at det har blitt noe enklere å ta bussen nå enn tidligere. Nå er det flere av bussene som har laventré, enkelte har tydelige skilt med navn og bussnummer, og enkelte har opplesning av holdeplasser. Men dette er ikke utforminger de stoler på, da det ennå oppleves som tilfeldig hvilken buss som har disse tjenestene. Dette er hendelser som er med på å svekke informantene sine ønsker om å ta buss.

Så kommer første bussen som ikke er din som stopper, også kommer det kanskje to busser til som stopper bak der, også får du ikke med deg det, så svinger de ut igjen og kjører. Dem venter ikke og ser om det muligens er passasjerer. Man opplever også at hvis det står en buss der, så kjører bare de bussene bak for de regner med at du vinker på dem (Per, svaksynt).

En av våre innlærte samfunnsnormer er at vi vinker når bussen man ønsker å ta kommer til holdeplassen, dette er med på å gi et tegn til bussjåføren at han skal stoppe. De svaksynte informantene benevner dette som vanskelig da dem som oftest ikke får med seg at bussen en gang kommer på holdeplassen. Disse usikkerhetsmomentene gjør at informantene lager seg egne strategier for å møte samfunnets gjeldende strukturer (Giddens, 1984). For å møte disse barrierene tar Astrid alltid bussen fra faste holdeplasser.

Jeg tar for eksempel aldri buss fra holdeplasser der det går mange ulike busser forbi, da går jeg heller ned dit hvor bussen min starter fra. For der står den litt lenger og man har færre busser å velge mellom, ikke ti som kommer samtidig. Kunne dem sagt hvordan nummer de var så hadde det blitt enklere. Men det er bare sånne ting man venner seg til. Man lager egne løsninger på ting, en slags egentilrettelegging (Astrid, svaksynt).

Ved å gjøre dette opplever Astrid at det er tilfredsstillende å ta bussen. Hvis det hadde vært nummeropplesning når bussen kom til holdeplassen ville ikke Astrid vært avhengig av å ta bussen fra spesielle holdeplasser. Hvis busser og bussholdeplasser var utformet etter prinsipp for universell utforming ville Astrid kunne tatt bussen fra alle holdeplassene. På denne måten ville samfunnet møtt Astrid sine forutsetninger i større grad (St.meld. nr. 40, 2002-2003). Dette er et eksempel på

hvordan informantene forsøker å tilpasse seg samfunnet uten at de lar sin egen funksjonsnedsettelse sette begrensninger. Astrid velger her handlinger som er med på å knytte henne selv som aktør til samfunnets overordnede forhold og etter de normer som er gjeldende (Giddens, 1984). Giddens (1984) kaller dette en refleksiv handlingsregulering, der man gjør kontinuerlige vurderinger av hva man foretar seg, er opptatt av hvordan andre reagerer og hvordan handlingen finner sted. Dette kan også knyttes til hvordan informantene aller helst velger omgivelser som er mulighetsskapende fremfor handlingsbegrensende (Giddens, 1984). Med andre ord betyr dette at hun regulerer egen atferd ut i fra de gjeldende strukturene i samfunnet. Dette kan vi se er gjeldende hos informantene i flere tilfeller, der de tar forhåndsregler, planlegger og erfarer gjennom sine egne handlinger. Giddens (1984) kaller dette en individuell prosess. Her kan man se hvordan strukturene i samfunnet er med på å styre hvordan informantene møter sine omgivelser og ikke minst hvordan de oppleves. Det å føle seg som en inkludert del av samfunnet er svært viktig for informantene. Og kunne benytte buss er et eksempel på en ting informantene synes er viktig å klare for at de skal føle seg likestilt med de ikke-funksjonshemmede i samfunnet. «Fra den dagen jeg hørte at det faktisk var mulig, så begynte jeg å ta bussen jeg, fordi da ble jeg normal. Altså forstå meg rett» (Kjell, rullestolbruker).

Personer med redusert funksjonsevne har mulighet til å bruke en egen offentlig transporttjeneste med taxi, men denne tjenesten er dyrere enn kollektiv transport. Angående dette spør Kjell (rullestolbruker) meg: «Hvorfor skal jeg betale mer enn deg for å komme meg herifra til byen, når du kan gå bort på bussholdeplassen å betale ordinær billettpris?». Dette er med på å belyse hvordan informantene blir forskjellsbehandlet, i dette tilfellet, rent økonomisk. En svaksynt har for eksempel behov for oversiktlige holdeplasser, bussjåfører som stopper slik at man har mulighet til å se, og får tid til å komme seg på bussen. For at dette skal oppleves verdig må også personer med redusert funksjonsevne føle seg velkomne ombord på bussen, både av sjåfør og medmennesker rundt. At personer med redusert funksjonsevne bruker taxi istedenfor buss har en samfunnsøkonomisk utgiftsside som kunne blitt redusert ved at flere får muligheter til å benytte bussen. I tillegg ville dette hatt flere positive virkninger. Denne gruppen vil bli mer synlige, noe som kan føre til at andre folk endrer sine holdninger, det har en økonomisk gevinst både personlig og for samfunnet. For at personer med redusert funksjonsevne skal få være synlige i dag opplever informantene at de må kjempe og planlegge nøye for å være sikker på en god opplevelse. Det handler mye om holdninger til personer med redusert funksjonsevne som gruppe og holdninger i samfunnet, både de menneskelige og de bygde. Samfunnets holdninger til dem gjenspeiler seg i det bygde miljøet. Det er ønskelig at de fysiske omgivelsene blir endret slik at deres muligheter til å ferdes ute blir bedre.

Dette har påvirkning på deres sosiale organisering av samarbeid og de gjensidige relasjonene mellom individene. Dette kan få personer med redusert funksjonsevne til å føle seg mer verdifulle og det kan endre andre personer sine holdninger til denne gruppen. «Med universell utforming vil samfunnet oppleves varmere og mer inkluderende for personer med redusert funksjonsevne» (Kjell, rullestolbruker).

Individuelle prosesser

For å unngå pinlige situasjoner eller negative hendelser er det å gjøre seg kjent en av de viktigste forberedelsene informantene i denne studien gjør for å møte samfunnet etter de normer som de selv mener er akseptert.

Jeg både dobbel og trippel sjekker om jeg skal reise ut alene. Men hvis jeg har med meg assistent er det enkelte ganger jeg drar ut uten å sjekke. For alt ordner seg jo, men det er om å gjøre om man skal bruke så innmari mye krefter og energi på det, så man er utslitt når man kommer frem eller får satt seg ved restaurantbordet (Lene, rullestolbruker).

Informantene i denne studien forteller at de bruker mye ekstra tid før de skal reise ut på tur til å ringe, bruke Internett eller snakke med kjente om den plassen de skal til. For eksempel forsøker de å finne ut hvordan inngangspartiet er utformet, om det er toalett og om det er synlig informasjon. «Jeg prøver å finne ut litt på forhånd ringe og undersøke om det i det hele tatt lar seg gjøre for meg å være der» (Kjell, rullestolbruker). Dette gjøres blant annet for å finne ut om de kommer inn døren, om de har tilgang til å benytte toalett og hvordan dette er utformet. For informantene med svekket syn er det viktig å kunne danne seg et bilde av hva man kommer til og finne ut om man vil klare det alene. Er det omgivelser de ikke kan gjenkjenne seg i og skal møte noen andre lager de svaksynte konkrete avtaler. For eksempel har de på seg eller med seg kjennemerker som gjør at folk kjenner dem igjen. Her blir mobilitetsstokken beskrevet som et av kjennemerkene de ofte bruker. Hvilke opplevelser som knyttes til mobilitetsstokken vil belyses senere. Informantene drar aller helst på kjente steder der de vet de kommer seg inn. Hvis ikke tar de med seg egne hjelpere for å være helt sikre på at de kan besøke stedet med verdigheten i behold. Informantene tør ikke stole på at samfunnet er utformet etter deres behov. Deltakelse kan derfor i stor grad avhenge av hvilke erfaringer informantene gjør seg gjennom tidligere opplevelser. Informantene velger oftest aktiviteter basert på hvilke erfaringer de gjør seg, men også ut i fra egne ferdigheter og muligheter i samfunnet. Dette kan selvfølgelig funksjonsfriske også tenke på, men allikevel er det ikke det samme som ligger til grunn for valgene de gjør opp i mot de forhåndsregler informantene i denne

studien tar. For Kjell hadde flere tilrettelagte toalett vært med på å gjøre både turer og besøk til andre enklere. Han hadde i tillegg sluppet å engste seg og kunne drukket ønskelig med væske på lengre reiser. Med dette kan man også anta at han ville sluppet av og fått en bedre tur. På bakgrunn av ovennevnte eksempler ser man flere ganger hvordan informantene gjør bevisste valg ut i fra de normene som er gjeldende i de ulike samfunnsmessige kontekstene. Ved å ta disse forhåndsreglene har informantene i større grad kontroll og på denne måten er de i følge Giddens (1984) gjensidige aktører i sine omgivelser. Kjell viser at han endrer handlemønster for å ta hensyn til den underforståtte kunnskapen som er i strukturene, da dette er avgjørende for hans situasjon og egne muligheter til å gå på toalettet. Astrid velger å ta bussen fra kjente holdeplasser for å være sikker på at hun finner rett buss og for å kunne mestre denne situasjonen alene.

Informantene lager seg egne ruter for å få bort usikkerhetsmomentene, de reiser til steder de vet det er tilpasset toalett og tar bussen fra holdeplasser som tilfredsstillende deres behov. Man kan forstå at informantene ønsker å vise en konform oppførsel i samfunnet. Med dette ønsker de å vise en oppførsel som viser at de aksepterer kulturelt definerte normer i sine omgivelser (Merton, 1985 [1935]). På denne måten fremstiller de seg selv som mest mulig normale. I følge Morris er det vanlig at personer med redusert funksjonsevne tar hensyn til hvordan de opptrer i situasjoner som er kulturelt pålagt, på bakgrunn av hvordan man påvirkes av de rundt seg. Dette kan føre til at man enkelte ganger ønsker å benekte eller skjule sin reduserte funksjonsevne for andre (Morris, 1991). Bare ut i fra mine fem informanter ser man hvordan de tar hensyn til dette og benytter egne strategier for å kunne være aktive i sine omgivelser etter de kulturelle normene de selv mener er gjeldende. Hele tiden veier informantene sin egen situasjon opp i mot egne ønsker og den konteksten det skal utføres i. Hva som skaper deres funksjonshemming i samfunnet vil være avhengig av deres ønsker og hvilke hensyn de tar til konteksten og omgivelsene de ønsker å delta i. Informantene ønsker i aller størst grad å minske sin egen funksjonshemming og tar derfor, som vi har sett, mange forhåndsregler for å møte samfunnet sine krav (St.meld. nr. 40, 2002-2003).

Holdninger

Ved siden av barrierene informantene møter i samfunnet forteller de mye om hvordan menneskers holdninger, og på hvilken måte innsats og hjelpen fra andre, også er begrensende for deres deltakelse. I kombinasjon med de fysiske barrierene i det bygde miljøet oppleves holdninger som en viktig faktor for opplevelsen av sosial eksklusjon (Imrie & Hall, 2001). Egne og andres holdninger beskrives av Manneråkutvalget (NOU, 2001:22:335) som normative hindringer. Disse kan både

være *manifeste*, ved at andre gir uttrykk for meninger og synspunkter, og *latente*, ved at de funksjonshemmede tolker andres oppførsel og tillegger dem holdninger.

Det var et kjempeslit å ta eksamen, der dem nektet å flytte eksamen til et sted der det var tilgjengelig. Fordi de var vant til at de skulle ha eksamen på den gitte plassen, det skapte kaos og jeg måtte bestille to taxier for å komme dit fordi jeg måtte ha bærehjelp (Lene, rullestolbruker).

I dette tilfellet ilegger Lene de som skulle hjelpe henne med eksamen *latente* holdninger, dette gjør hun på bakgrunn av den manglende hjelpen og etter hvordan hun følte seg behandlet i denne situasjonen. I følge Manneråkutvalget kan man blant annet finne begrensende holdninger i tjenesteapparatet, nabolaget og i samfunnet. De begrensende holdningene skyldes som regel lite kunnskap og manglende bevisstgjøring om denne gruppen (NOU, 2001:22). For informantene får dette sosiale konsekvenser.

For å bruke dine rettigheter må du være så sterk og bruke så mye energi på å finne hvor du skal sno deg hen [...] Man bruker så masse krefter og energi på å fortelle det som er vanskelig og det som er sårt og det som er lite funksjonelt, at man blir helt utslitt (Lene, rullestolbruker).

Holdningene informantene møter i samfunnet kan også være resultat av den de tidligere historiske kontekstene personer med redusert funksjonsevne levde under. Der funksjonshemming ble sett på som et individuelt problem og som bakgrunn for ens mulighet til å delta i samfunnslivet (Oliver, 1990). Denne tankegangen har også vært gjeldende alt for lenge i norsk politikk (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009). Det er ikke utenkelig at noe av dette kan være bakgrunnen for hvordan andre i omgivelsene betrakter og behandler personer med redusert funksjonsevne. Man kan forstå at holdninger fra andre påvirker hvordan informantene føler seg ivaretatt og møtt i sine omgivelser, og at dette kan oppleves vel så diskriminerende som manglende fysisk tilrettelegging.

Informantene har selv et ønske om å endre holdninger hos resten av befolkningen. Dette tror de kan skje ved at de spør og er aktive overfor andre mennesker. For informantene er det stor sannsynlighet for at de må spørre om hjelp på grunn av tjenester eller omgivelser som ikke er utformet etter deres behov. «Jeg spør, det har jeg aldri vært redd for. For du kan si at det du oppnår tror jeg, er at folk er veldig positive til å hjelpe deg» (Kjell, rullestolbruker). Det er ulikt hvordan informantene ser på dette å spørre, for noen er det veldig naturlig da de har mange gode opplevelser med dette, mens for andre kan det oppleves som påtrengende. Her ser man at egen innstilling kan være utslagsgivende for denne handlingen og hva den betyr for hver enkelt. Men uansett hva de føler om en slik handling er de i enkelte tilfeller nødt til å spørre om hjelp, da utforminger på for eksempel produkter

eller tjenester er umulig å mestre uten hjelp. Hvordan dette oppleves handler om interaksjonen mellom personer. Informantene er svært opptatt av hvordan de har mulighet til å spre kunnskap om seg selv hvis de spør andre om hjelp. Ved siden av å være aktiv selv tror informantene at et tilrettelagt samfunn vil gjøre deres gruppe synligere og vil føre til at flere får kjennskap til personer med redusert funksjonsevne. «Jeg er helt overbevist om at universell utforming kan gjøre noe med andres holdninger til personer med redusert funksjonsevne» (Per, svaksynt). Ved at flere personer med redusert funksjonsevne får mulighet til å delta i samfunnet vil man oppleve en variasjon av mennesketyper. «Alle vil få en mer positiv holdning til personer med redusert funksjonsevne, fordi vi blir en del av hverdagen» (Per, svaksynt). I følge Goffman (1959) kan synlighet blant personer endre de sosiale forhold, og det er grunn til å tro at man her kan trekke paralleller til informantene i denne studien.

Det er ganske viktig å tilrettelegge slik at vi blir synlige nok, så folk faktisk ser at vi er der, veldig ofte så snakker vi om tilrettelegging og tilgjengelighet og muligheten til å komme oss ut og såne ting, men folk får en oppfatning av at vi er en gruppe som det snakkes om, en som ikke er tilstede, jeg tror det er viktig med tilstedeværelse (Lene, rullestolbruker).

Informantene i denne studien benytter rullestol og de svaksynte kan bruke mobilitetsstokk som hjelpemiddel da de er ute i samfunnet. «Det handler om å bli akseptert selv om jeg sitter i denne stolen her. For det som oftest skjer er at de ser stolen før de ser meg» (Kjell, rullestolbruker). Rullestolen er et viktigere hjelpemiddel for informantene med nedsatt bevegelsesevne enn mobilitetsstokken er for de svaksynte. De svaksynte kan velge å ikke benytte mobilitetsstokken og på denne måten unngå å bli stemplet som blind etter den kulturelle norm (Grøttland & Måseide, 2009).

Det er klart vi og oppfordres jo til å bruke de mobilitetsstokkene som et signal til samfunnet om at man har visse begrensinger. Men der ligger det en psykososial greie, det er en dørstokkmil om du ikke er blind. Det har noe å gjøre med at samfunnet rundt oss oppfatter det også som en mobilitetsstokk, du er blind, og det er klart det er vanskelig når du ikke er det. For du blir utsatt for sånn mistenkeliggjøring. Du ser det du vil se og du bruker muligheten når du vil, men det er klart da blir vi jo fort usynlige og når vi ikke markerer oss» (Per, svaksynt).

I følge Goffman (1959) skjer det en interaksjon da en person møter andre mennesker, i disse møtene er man ute etter å danne seg et bilde av personen. I slike situasjoner tillegger mennesker hverandre etiketter eller stempler ut i fra hva man selv anser som normal atferd etter sosiale normer i samfunnet (Levin & Trost, 1996). På bakgrunn av dette er det forståelig at rullestolbrukerne har en følelse av og er oppmerksom på at andre ser rullestolen før de ser personen som sitter oppi. Det er tendenser og holdninger i samfunnet som gjør at de svaksynte helst unngår å benytte

mobilitetsstokken, på denne måten opplever de kontroll over og styrer det inntrykket andre kan danne av dem (Giddens, 1984). Dette er et eksempel på hvordan informantene ønsker å bli sett selv om de er avhengig av et hjelpemiddel. Det viktigste for informantene er at det er de som blir sett og ikke blir stemplet ut i fra hvilke hjelpemiddel de benytter.

Man kan forstå at det hersker en ambivalens hos de svaksynte, der det alltid vil være et spørsmål om når, hvor og på hvilke måte man skal fremstå som en person med redusert funksjonsevne eller ei. På denne måten opplever de å ha kontroll over hvordan andre kan oppfatte dem, og på denne måten passeres (*passing*) stigmaet (Goffman, 1963). Som svaksynt ønsker man og kunne bevege seg i samfunnet uten stokken for å hindre å bli stemplet som blind. Ved å benytte mobilitetsstokken vil man kunne påvirke andre gjennom sine handlinger, der stokken både har instrumentelle og symbolske funksjoner (Goffman, 1963). Instrumentelt er mobilitetsstokken et hjelpemiddel ved forflytning. Informantene ønsker i hovedsak bare å bruke mobilitetsstokken i situasjoner der det er nødvendig for dem selv. «Jeg brukte den der stokken min så hun dama kunne finne meg på den. Da var jeg nødt til å bruke den, eller så hadde jeg ikke hatt sjanse» (Astrid, svaksynt). Her viser Astrid hvordan hun tok i bruk mobilitetsstokken for å bli gjenkjent av en ukjent dame på en flyplass. Ved å benytte mobilitetsstokken ville det kanskje vært lettere for bussjåførene å ta hensyn til Per der han står og venter på bussen på bussholdeplassene. Gjennom å benytte mobilitetsstokken ville Per signalisert til samfunnet at her kommer det en blind og dermed gjør han andre bevisst sin egen funksjonsnedsettelse. Andre i omgivelsene vil antakelig trenge et slikt signal for å tilpasse seg de svaksynte, og mobilitetsstokken vil derfor fungere som en sosial orientering til andre (Anvik, 2009). I følge Giddens (1984) vil omgivelsene endre seg på bakgrunn av dette. Det er ikke bare informantene sine egne opplevelser av omgivelsene som er avgjørende, men også er deres uttrykk i omgivelsene viktig. Denne dualiteten er viktig å ta hensyn til da man skal forstå hvordan samhandlingene i omgivelsene skjer (Giddens, 1984). Denne handlingen kan være viktig for de svaksynte sin interaksjon med andre, og der igjen være utslagsgivende for deres opplevelser i omgivelsene.

SPESIELLE ELLER UNIVERSELLE LØSNINGER?

Informantene tar på ulike måter hensyn til strukturene i samfunnet. Strukturene er gjensidige sett av regler og ressurser som reproduserer og blir produsert av sosial handling. Regler er allmenngyldige prinsipper som benyttes i reproduksjon av et sosialt liv og består av unik individuell kunnskap i sammenheng med regler ut i fra det kulturelle fellesskap. Giddens (1984) legger vekt på

at de uformelle reglene ofte betyr mer i dagliglivet enn de formelle, som for eksempel kan være lover og regler. I denne studien viser de uformelle reglene seg å være av størst betydning for hvordan informantene benytter sine omgivelser. Informantene er hele tiden opptatt av hvordan de fremstiller seg selv og hvilken opplevelse andre kan få av deres atferd.

Hvis du drar på tur, så vil du gjerne komme deg på do når du kommer frem og du vil spise maten din ved et bord. Det du ønsker for deg selv, kan du også regne med at andre ønsker å ha mulighet til (Ole, rullestolbruker).

Her vil det i følge Giddens (1984) være egne ressurser som ligger i bakgrunnen for ens handlinger, disse ser man er sentrale for hvordan informantene bruker sine omgivelser. Man ser at de bruker sine ressurser på en slik måte at de kan fremstå mest mulig riktig i strukturene som er gjeldende. Mye av disse ressursene er lært ut i fra tidligere opplevelser i samfunnet, der de ofte har erfart å gå seg bort, ikke komme frem eller opplevd negative holdninger fra personer som ikke forstår deres situasjon. Med dette har de fått kunnskap om hvordan man kan fremstå for at strukturene skal kunne benyttes på en akseptabel måte. Det er tydelig forskjell på i hvor stor grad man blir påvirket av omgivelsene og hvilke spor dette setter for senere aktiviteter. Men for de aller fleste ser man at de lager seg individuelle strategier som antakelig kommer på bakgrunn av dette. Men for informantene kan dette ha blitt en automatisert del av deres hverdag og derfor er det ikke sikkert de er like bevisst egne handlinger i forhold til dette.

På en måte forventer jeg at ting er tilpasset. Og du kan jo si at den tendensen er jo, iallefall har det vært sånn, joda vi har en tilgjengelig inngang men det er liksom litt på baksiden og rundt og igjennom alt mulig rart, kjøkken og, det har iallefall vært sånn, jeg skal ikke påstå at det er sånn overalt idag, men tendensen har nok vært sånn iallefall (Kjell, rullestolbruker).

Giddens (1984) mener ens egne omgivelser blir gitt mening gjennom hverdagshandlinger som gjentar seg til rutiner og vaner i det sosiale liv. Dette viser hvorfor det er viktig å ha kjennskap til hvilke behov personer med redusert funksjonsevne har i forhold til hvor man skal legge listen for å oppnå universell utforming. Informantene har ulike synspunkter på hva de legger i begrepet universell utforming sitt innhold og hva det skal bety i praksis. Man kan se at dette avhenger av den gjeldende kontekst, der det i enkelte tilfeller ønskelig med universell utforming, mens det i andre tilfeller ikke føles nødvendig. Forskjellene handler i hovedsak om hvordan en utforming skal benyttes og hva den signaliserer. Nedenfor vil denne tvetydigheten beskrives. For å gjennomføre universell utforming er det svært viktig med en kjennskap til hvilke behov personer med redusert funksjonsevne har. Den politiske styringen i forhold til personer med redusert funksjonsevne har

endret seg og tar i større grad hensyn til rettigheter og plikter overfor personer med redusert funksjonsevne nå enn tidligere. Det er blant annet i større grad enn tidligere innført bruk av brukermedvirkning og kommunale råd som skal være til hjelp for å kunne få frem hvilke behov personer med redusert funksjonsevne har (St.meld. nr. 8, 1998-1999).

Når det nå kommer en ny plan- og bygningslov så er det klart at det vil tvinge samfunnet til å endre seg. Så det er nok en vridning sakte men sikkert i rett retning, men det tar lang tid. Cirka et liv (Per, svaksynt).

Informantene opplever at rettigheter og holdninger til deres gruppe har endret seg noe gjennom den nyere lovgivning som er presentert i norsk politikk, men for informantene holder ikke dette. De vil ha ordninger der deres rettigheter er sanksjonert. Noe som gjør at man ser resultater i praksis. «Du kan jo si at tendensen er at de har en tilgjengelig inngang, men den er liksom litt på baksiden og rundt og igjennom alt mulig rart» (Ole, rullestolbruker). Den politiske styringen blir i hovedsak beskrevet som avgjørende for hvordan samfunnet vårt ser ut (Imrie & Hall, 2001). Informantene tror et lite tilrettelagt samfunn handler om politikernes forhold til personer med redusert funksjonsevne. Dette blir også sett på som en barriere som er avgjørende for hvilke rettigheter de har og videre hvordan resultater man ser i praksis. «Utenom politikk tror jeg det er viktig å jobbe med holdninger. Holdninger opp mot politikk og politikk opp mot holdninger» (Lene, rullestolbruker). Informantene opplever at de som bestemmer ikke klarer å sette seg inn i deres situasjon. De mener planleggere og utbyggere burde oppleve hvordan det er å være funksjonshemmet for å kunne gjøre bedre beslutninger. Kanskje vitner dette om en sterk opplevelse av å være de andre i samfunnet, være ekskludert fra den store helheten. Som rullestolbruker møter du barrierer som du selv ikke nødvendigvis har energi eller får mulighet til å ta tak i. Informantene synes forandringene skjer for sakte, og at de sjelden blir hørt hvis de kommer med noen eksempler på løsninger på barrierene de opplever. Informantene har en opplevelse av at de må kjempe for å få tilrettelagte utforminger og poengterer at tilrettelagte utforminger er til gode for flere.

Det er ingen som har vondt av det og det er flere som kan ha nytte av det og det er det som må komme frem. Men så må det en vilje til for å få dette til. Det er det som er kjernen i det (Kjell, rullestolbruker).

Ved å benytte den ekspertisen mine informanter viser at de sitter med for å forhindre flere og nye barrierer, ville antakeligvis holdninger, bevissthet og kunnskap øke hos de som arbeider med disse sakene. «For jeg er sikker på at det sitter mange folk med masse meninger og synspunkter om ting som ikke kommer ut fordi man ikke tør å kreve mer» (Kjell, rullestolbruker). Per er den

informanten som bruker en del tid på å delta i utbygging- og byggeprosjekter. Han har vært fornøyd med resultatet av personlig deltakelse i utbyggingsprosjekter så langt og håper at han skal få delta i flere. Brukermedvirkning kan med dette være nyttig og svært viktig for å kunne utvikle et samfunn som skal nå målet om å bli universelt utformet (NOU, 2001:22). For å kunne tilfredsstillere behovene til personer med redusert funksjonsevne blir derfor denne gruppen viktig å lytte til. Det har vært utfordrende for Per å være delaktig i slike byggeprosjekter, men han har lært seg hvordan han vinkler sine synspunkter for at han skal få gjennomslag for sine forslag.

Jeg tror vi kan få innpass hvis vi kan vise en bredde og er flere. Og når man er flere så har man kanskje ressursene til at hvis man ikke får være med, hvis man ikke blir hørt, så orker man å lage litt støy, men som enkeltperson så orker du ikke gjøre alt (Per, svaksynt).

Man kan forstå at informantene sitter igjen med en opplevelse av at det fysiske samfunnet er bygget uten ta hensyn til behovet til personer med redusert funksjonsevne, og at samfunnet ikke tar hensyn til deres utfordringer i stor nok grad. «Med funksjonshemming tenker folk rullestol, punktum» (Per, svaksynt). Dette mener Imrie og Hall (2001) gjenspeiler seg i arbeidet med tilretteleggingen av omgivelsene, der man oftere ser at det er tatt utgangspunkt i en bevegelseshemmet. I Stortingsmelding nr. 40 (2002-2003) poengteres det at tilgjengelighet har blitt bedre i nye byggverk, men at dette også i hovedsak gjelder for bevegelseshemmede.

Med ulike forutsetninger og behov

Det er stor variasjon på hvilke behov de ulike brukergruppene har i forhold til deres funksjonsnedsettelse. For de svaksynte kan det til tider være enklere å dra uten nøyaktig planlegging enn det er for de i rullestol, for eksempel er trapper en større utfordring for rullestolbrukere enn svaksynte. «Det er stort sett greit, det er klart kommer man til en trapp som ikke er merket, får det bare gå som det går liksom» (Astrid, svaksynt). For en i rullestol er en trapp uoverkommelig og dermed ekskluderende (NOU, 2001:22). I Norge er inngangspartier, særlig på offentlige bygg, ofte utformet med en åpning mellom dør og trapp på grunn av at vann og snø lettere skal renne bort fra trappen. En av informantene tar derfor hensyn til disse barrierene og tar med seg egne skinner når han er ute og kjører. Et trappetrinn er nok til at Ole ikke kommer opp et inngangsparti med trapper, han velger derfor å ha med seg egne skinner for å ikke bli utestengt fra bygninger som har trapper i inngangspartiet.

Hvis jeg skal noe sted så må jeg jo sjekke at det er mulig å komme inn, eventuelt hvor mange trinn

det er på trappen. Er det trapp tar jeg med meg skinner og da er det ikke nok å ha med seg bare skinnen til trappa, men ofte er det et sprang mellom dør og trapperepo. Da må man ha skinner der og (Ole, rullestolbruker).

Der andre har mulighet til å velge hvilke vei de ønsker å ta, kan ikke alltid informantene gjøre dette, disse behovene må man ta hensyn til da man utformer omgivelsene. Møter Kjell en trapp når han er ute i rullestolen sin og trappen er eneste inngangen i bygget kommer han ikke inn. For at informantene til en viss grad skal kunne stole på at de har adgang på stedene de vil besøke undersøkes disse nøye, i mange tilfeller tas egne hjelpemidler med for eventuelt å lette deres adgangen der det er mulig. Hovedforskjellen man ser mellom informantene som er bevegelsehemmede og de som er svaksynte, er at de bevegelsehemmede som oftest stiller større krav til at utformingen er tilnærmet universelt utformet etter begrepets prinsipper, mens de svaksynte oftere synes det er greit med andre løsninger. «Hvis det er gode serviceløsninger som vi vet vil være der, så er det ikke så nøye for meg med ledelinjer» (Per, svaksynt). Om utformingen er en tilleggsløsning som ikke er i tråd med prinsipper for universell utforming er ikke så nøye, det er tilgangen til å klare seg på lik linje med andre som er viktig for informantene. For svaksynte kunne de i større grad ønsket seg en slags praktisk tilrettelegging mer enn universell utforming. De ønsker at man klarer å ta vare på alle på en verdig måte uten at man satser for stort. Ved å gjøre seg mer kjent med behovene til personer med redusert funksjonsevne ville man oppnådd en rekke av ønskene som denne gruppen har i forhold til utforminger i samfunnet. Det er tydelig at informantene ønsker seg et samfunn som er tilrettelagt etter deres behov, men dette betyr ikke at de ønsker seg universelt utformede omgivelser og produkter i alle tilfeller. «Alle skal trives i det bygget, transportmiddelet eller gatemiljøet de skal bevege seg i, de skal føle at her får jeg lov til å være» (Per, svaksynt). Informantene har ulike forestillinger om når de vil ha behov for universelt utformede omgivelser og ikke. Dette er oppsiktsvekkende i forhold til hvilke plass begrepet har fått i politikken i dag.

Tilgjengelighet versus universell utforming

Både i praksis, i teori og i politikken blir det gjort et klart skille mellom tilgjengelighet og universell utforming. Der tilgjengelighet er sterkere knyttet til utarbeidelser av særløsninger som tydeligere viser at de er laget for å imøtekomme en spesiell gruppe mennesker (Ostroff, 2001). Dette kan eksempelvis være spesialheiser eller større toalett. Slike løsninger vil i større grad kunne føre til negative holdninger i omgivelsene (Asmervik, 2009). Universell utforming skal fremme omgivelser som kan brukes av alle uten at det ser ut som om det er lagd på bakgrunn av noen sine spesielle

behov (Story, 2001).

Universell utforming vil gjøre at ganske mange egentlig får det mye bedre, ikke bare dem som de faktisk lager det for. Det er jo mange andre som trenger tilpasninger også. Hvis dem har opprop på bussene så er det jo greit for turister, gamle, dyslektikere, synshemmede. Altså, det er ingen som har noe vondt av at de leser opp holdeplassene (Astrid, svaksynt).

For informantene er det en stor forskjell om en utforming er tilgjengelig eller universelt utformet. Dette er særlig av betydning for hvordan opplevelser de har i situasjonen og hvilke strategier som velges, som igjen kan være utslagsgivende for hva de tør å begi seg ut på. Tilgjengelighet omfatter deres opplevelse av den praktiske utformingen, mens universell utforming oppleves å ta mer hensyn til den estetiske utformingen i tillegg og på denne måten ta mer hensyn til de sosiale forhold. Informantene er særlig opptatt av på hvilken måte de presenterer seg selv overfor andre. Interaksjonen med andre i omgivelsene er viktig for deres opplevelse av samfunnet. Hvordan en ting er utformet vil da være av betydning for denne opplevelsen.

Jeg var på et seminar i regi av blindeforbundet på et hotell. Hit skulle det komme 70 synshemmede så de hadde klistret opp gul og svart teip over alt og på alle trinnene i hele trappen. Alle som gikk ned trappen ble helt rare i hodet av de gule stripene, så det ble nesten bare verre. De kunne hatt på øverste og nederste trinn, ikke hatt det på alle. Og nede i gangen stod det bord som hadde lik farge som gulvet, disse hadde de satt teip på og det så jo så stygt ut. Og rundt karmene på heisen, for på heisen var det speildører. Men det var jo veldig tydelig at, okey her har vi tilrettelagt, sant, det skal jo bare være i helga og bort etterpå. Det var veldig tydelig at her har vi gjort noe, faktisk så var det ganske bra, men det var dårlig utformet. Det hadde jo vært bedre at de heller hadde laget noe annet, satt på en list øverst eller nederst i trappen eller laget noe som var gjennomgående, en kant rundt de bordene eller, laget det sånn at det så litt mer ordentlig ut (Astrid, svaksynt).

Historien som er presentert er et eksempel som beskriver hvordan utforminger kan være med på å signalisere at det er gjort spesialtilpasninger for personer med redusert funksjonsevne. Likeledes vil en slik utforming påvirke andre. Her ble stolper, trapper og bord merket med gul og svart teip fordi noen blinde og svaksynte skulle ha konferanse. Denne løsningen tar ikke vare på verdigheten til de som må benytte seg av løsningene. Hendelsen er et eksempel på et symbolsk tiltak som ikke blir definert som godt nok fordi det ikke gir uttrykk for sosial integrasjon. En slik forståelse av tilgjengelighet blir sett på som fornedrende ved at den skaper ekstra oppmerksomhet omkring funksjonsnedsettelsen, med en risiko for stigmatisering og sosial ekskludering (Steinfeld & Danford (red.), 1999). I følge Asmervik (2006) er det i forhold til universell utforming særlig viktig å legge vekt på at man skal planlegge å designe for alle, og ta hensyn til ulike gruppers vekslende behov for tilrettelegginger. Han poengterer at denne tankegangen heller ikke vil gjøre det vanskeligere for de som i utgangspunktet ikke trenger tilpasninger i omgivelsene. Tilrettelegging handler mye om din

egen og andres opplevelse i medborgerskapet. For informantene er det ofte snakk om deres opplevelse av å bli diskriminert fra resten av befolkningen. Hvilke plass man har i medborgerskapet er i følge Mead (1934 [1962]) viktig for opplevelsen av seg selv.

På en togstasjon på Østlandet var det faktisk monitor i rett høyde, ansiktshøyde, som det gikk ann for meg å lese. Det var ikke lyd på den men det trengte jo ikke jeg. Og den var oversiktlig. På bussen var det både display og lydannonsering av hver eneste holdeplass [...] på displayet ble i tillegg annenhver holdeplass annonsert med blinkende og fast lys. Så hvis du ikke fulgte med i timen så kunne du skjønne forskjell på om det blinket eller ikke (Per, svaksynt).

I dette eksempelet forteller Per om en monitor og busser som er utformet på en slik måte at han kan benytte dem på en ordinær måte, på en verdig måte og på lik linje med alle andre. Etter prinsipper for universell utforming ser man av eksempelet at utformingene er mulighetsskapende fordi de er tilpasset aktørens funksjonsmuligheter med tilpasset høyde på monitoren og lydannonsering på bussen. Denne er mulighetsskapende fordi Per får oppfylt sine ønsker og intensjoner i forhold til hva som er strukturelt bestemt i omgivelsene (Giddens, 1984). For andre brukergrupper kan denne være vanskelig, høyden på monitoren vil kanskje være vanskelig for en i rullestol. Ut i fra denne aktørens forutsetninger vil monitoren være handlingsbegrensende ved at motiver og ønsker ikke blir tilfredsstilt (Giddens, 1984). Per er ivrig når han forteller historien og jeg opplever ham som glad i forhold til denne opplevelsen. Man forstår at han føler seg verdsatt og han har en opplevelse der egen funksjonsnedsettelse ikke setter begrensninger for egen deltakelse i samfunnet (Kristiansen, 1999; Wolfenberger, 1972). Denne opplevelsen virker på informanten som overraskende og det er tydelig at dette er noe som ikke oppleves daglig eller som han tar som en selvfølge.

Sentrale innvendinger

Vi har nå sett at interaksjonen som skjer mellom person og omgivelser er veldig viktig, og vi har sett hvordan omgivelser kan være med på å begrense og muliggjøre hverdagen til personer med redusert funksjonsevne. I universell utforming ligger det en betydning som skal være med på at omgivelsene i større grad bare oppleves som muliggjørende (Giddens, 1984). Informantene ønsker seg i aller største grad et samfunn som tar hensyn til deres behov og at dette blir vist gjennom utforminger på en verdifull måte.

Det svever litt for høyt det. Jeg synes vi må bort fra det, jeg synes det blir et for dumt begrep. Også tror jeg det er alt for vanskelig da og gjøre det helt universelt utformet, jeg tror ikke man kan tilrettelegge for alle over alt. Og da kan man heller utforme da, til en informasjon/service skranke, og

til en viss grad utforme bygg og kommunikasjon noe, men de klarer ikke å treffe alle. Men har man et meget godt utbygget service apparat og det er tilgjengelig dit, så hjelper det veldig mye (Per, svaksynt).

For Per er det greit med tilleggsløsninger som ikke er bygget etter prinsipper om universell utforming. Det viktigste for ham er at han kan bruke sine omgivelser tilfredsstillende. Informantene i denne studien ser på universell utforming som en fin visjon som vil, hvis alle prinsipper blir tilfredsstilt, dekke en del av deres behov på en verdig måte. Men de er også skeptiske til begrepet sin fremvekst. Men på en annen side ønsker de ikke at samfunnet blir utformet med universelle løsninger som gjør at andre rettigheter går på bekostning av at omgivelsene er tilrettelagte etter deres behov. Lene forteller på bakgrunn av dette at hun er redd for hva et universelt utformet samfunn kan gjøre med individuelle behov. Hun har selv nedsatt bevegelsesevne og har behov for hjelp i dagliglivet. Hun får hjelp fra egne assistenter flere ganger om dagen og er redd for hva universell utforming kan gjøre med en slik ordning. «Det må være rom for individuelle tilpasninger, for sånn som verden har blitt nå, er det veldig inn å effektivisere og gjøre ting minimalt og så lite kostnadskrevenne som mulig. Det kan slå feil ut» (Lene, rullestolbruker). Hun er redd for at samfunnet skal bli så universelt utformet at man glemmer de som har spesielle behov; «det må være lov å ha en funksjonshemming og få den hjelpen man har behov for» (Lene, rullestolbruker). Hun er videre redd for at effektiviseringen, nedskjæringer og den politiske styringen i samfunnet skal gå ut over de hjelpebehovene man har som person med redusert funksjonsevne. For Lene er det en trygghet og vite at hun får spesielle tilrettelegginger da hun er avhengig av dette for å fungere i hverdagen. Det står skrevet i FNs konvensjon om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne (Barne- og likestillingsdepartementet, 2008) at universell utforming ikke skal utelukke hjelpemidler for bestemte grupper av mennesker med redusert funksjonsevne når det er behov for det. Dette ser vi er forenelig med noe av det informantene ønsker seg.

Man kan se at de stiller mindre krav til sine omgivelser enn hva man ønsker å oppnå med universell utforming. Informantene ønsker seg et samfunn som er tilrettelagt ut fra deres behov og synes universell utforming viser til en god tankegang. Resultatene viser at informantene ikke nødvendigvis ønsker seg et begrep som skal utforme alt etter alle. Uavhengig av barrierer og egne strategier er de aller mest opptatt av å bli behandlet som verdsatt. De vil bli ivaretatt og respektert ut i fra sin egen funksjonsnedsettelse. I følge Wolfenberger (1972) skal man verdsette enhver sin rolle i samfunnet på lik linje. Gjennom tilleggsløsninger opplever informantene at deres hjelpebehov blir tydeligere og at dette ofte kan være utslagsgivende for diskriminering fra andre. Ved å utforme mer generelt ville man ivaretatt enhver sin rolle på en bedre måte. Det interessante er at informantene i

denne studien heller ønsker å bli møtt av et samfunn som tar hensyn til de spesielle behovene med løsninger som kan benyttes av flest mulig og benyttes på en berikende måte enn av et samfunn der alle løsninger er universelle. Informantene har ett inntrykk av at slike løsninger også i mange tilfeller kan oppleves av andre som å være rettet mot gruppen med personer med redusert funksjonsevne. Dette hevder informantene ikke er ønskelig. «Man skal jo ikke avfeie helt prinsippet om at målet er å klare seg selv, men det er noe med hvor vi skal legge listen for at samfunnet rundt oss skal orke å prøve» (Per, svaksynt). For informantene er det ønskelig med et samfunn som er praktisk utformet, de ønsker et samfunn der man møtes på halvveien, hvor deres behov blir tilfredsstilt. Nå er det vanskelig å få kjennskap til alle sine behov, da de, ut i fra funksjonsevne vil være ulike til en hver tid, og i tillegg må forstås kontekstuel (Giddens, 1984). Informantene i denne studien fremmer at dette bør være mulig. Med bakgrunn i eksempelet med monitoren som er tatt med ovenfor sier Per (svaksynt): «Denne utformingen gjør jo at flere klarer seg selv, men absolutt alle får det lett. Dette vil alle ha nytte av og man vil se hvor lite som skal til i den store sammenhengen». Det de aller mest ønsker seg er et samfunn som anerkjenner de utfordringene de har. De ønsker videre å kunne ha muligheter til å komme ut å være en synligere del av befolkningen. I likhet med Imrie (2004) ønsker informantene å lede oppmerksomheten bort fra den reduserte funksjonsevne for heller å ta utgangspunkt i å redusere risikoen for sosial utstøting. Dette er noe av tankegangen bak universell utforming, der funksjonshemmingen ikke bare skal aksepteres og fremstå som spesiell, men også godtas (Steinfeld & Tauke, 1999). Personer med redusert funksjonsevne bør kunne oppleve å ha lik verdi som andre gjennom fysiske tilrettelegginger og holdninger i samfunnet (Imrie, 2004). Informantenes synspunkter er med på å bevise at universell utforming ikke nødvendigvis trenger å være så stort og altomfattende som det presenteres. Det er viktigere at det for eksempel er inngangspartier som er tilrettelagt etter deres behov. Man får en forståelse av at informantene vil godta ekstra tilpasninger bare de ikke oppleves som ekskluderende.

Hvis det er universelt utformet så trenger jeg jo ikke tenke på at jeg er funksjonshemmet. Men straks det blir tilrettelagt så får du begrepet slengt innover deg sånn at du vet det er deg det er noe feil på. Er det universelt utformet så trenger vi ikke en gang å tenke på at vi har spesielle forutsetninger og det er jo deilig (Lene, rullestolbruker).

I henhold til Gap-modellen som er presentert tidligere, skal universell utforming kunne utforme et samfunn slik at gapet mellom individets forutsetninger og samfunnets krav forsvinner. Med dette vil man unngå at samfunnet skaper funksjonshemminger hos enkelte individer i befolkningen. Informantene presenterer begrepet universell utforming som nokså svevende og at det er vanskelig å oppnå med det samfunnet som de har kjennskap til. Det viser seg å være enkeltting de møter i

hverdagen som gjør at man ikke får de opplevelsene man skulle ønske. Informantene ønsker en hverdag der de ikke er avhengige av andres hjelp, der holdningene de opplever fra andre er endret og at de ikke lenger opplever å bli utestengt på grunn av barrierer i omgivelsene. Alle har de et håp om at lovverk skal kunne hjelpe med å lage retningslinjer som får begrepet litt mer på nivå med hva informantene ønsker seg. Informantene beskriver både begrensinger og muligheter med et universelt utformet samfunn. I forhold til politikken overfor funksjonshemmede er de opptatt av at holdningene må endres, de er rett og slett redd for at det skal bli for mye fokus på personer med redusert funksjonsevne, slik at dette igjen kan slå feil ut i storsamfunnet. Aller mest ønsker informantene seg et universelt utformet samfunn for å kunne spre holdninger og vise seg i sine omgivelser, der de kan se på seg selv som normale. Med det økende fokus universell utforming har fått i lovverket i dag, er de positive til og håper at det kan gi flere muligheter, samt føre til at gruppen med personer med redusert funksjonsevne blir synligere i samfunnet.

OPPSUMMERING

Før 1960-tallet var det naturlig å definere en funksjonshemming ut i fra individuelle og helsemessige forhold (Shakespeare, 2006). På 1960-tallet ble fokuset satt på omgivelsene rundt personer med redusert funksjonsevne, der omgivelsene i større grad ble sett på som utslagsgivende for funksjonshemmingen. Dette ser man fortsatt er en trend i dag. I de politiske fremstillingene i Norge fremmer man en relasjonell forståelse av funksjonshemming, der man tar utgangspunkt i samspillet mellom individuelle funksjonsnedsettelse, omgivelser og ut i fra den konteksten der situasjonen finner sted. Med resultatene fra denne analysen ser man at funksjonshemming ikke bare er forårsaket av individuelle forutsetninger, men at funksjonshemming må forstås ut i fra en relasjonell forståelse. Vi ser for eksempel at svaksynte og rullestolbrukere på hver sin måte blir utestengt, for eksempel er ikke trapper en barriere for svaksynte, men for rullestolbrukere vil det være umulig å forsere en trapp. Informantene sier de er fornøyde hvis de får være tilnærmet normale uten å bli hindret av de mest åpenbare barrierene. Det er svært viktig for dem å få være inkludert i samfunnet. I stedet for støtteordninger, med for eksempel taxi, ser man at informantene i mye større grad kunne ønske at de hadde mulighet til å ta bussen på lik linje med andre. Barrierer er en ekskluderingsmekanisme, mens de individuelle strategiene er informantene sitt oppgjør med omgivelsene for å føle seg mest mulig inkludert. Resultatene viser at det blant personer med redusert funksjonsevne er et mangfold av barrierer som må forseres for å leve i samfunnet på lik linje med andre. De ønsker å ha muligheten til å komme seg ut, bli behandlet med verdighet og tatt hånd om på lik linje med alle andre i samfunnet. De ønsker aller minst en tydelig

forskjellsbehandling.

Altså hvis det er universelt utformet er jeg veldig fornøyd, da er det veldig lettvindt, da kan jeg klare meg selv. Og det er det vi ønsker, altså tilfredsstillelsen av å gjennomføre reisen på egenhånd. Da må det jo være tilgjengelig informasjon og det må være tilgjengelige bygg. Og det er det jeg ønsker meg med universell utforming. For hvis det er helt på plass, så er det artig (Per, svaksynt).

De ønsker minst av alt å bli fremstilt som annerledes ut i fra samfunnets premisser. Det viktigste for informantene er at den fysiske utformingen i miljøet kan benyttes slik at man kan leve opp til sosiale og følelsesbetonte behov i interaksjon med andre. Ønsket er å ferdes rundt uavhengig, at de diskriminerende og ekskluderende barrierene er borte, og at de kan stole på at samfunnet er tilrettelagt på en slik måte at de kan benytte det uten å være nødt til å planlegge nøye eller være avhengig av assistanse. Det er ønskelig med et samfunn der man kan være trygg og sikker på at man kommer frem og blir mottatt på en verdig måte med de utfordringer man har.

Generelt synes informantene at universell utforming er for svevende og de har inntrykk av at det er mange som ikke forstår hva begrepet egentlig handler om. «Jeg tenker at universell utforming er et stæsji ord, men jeg tror det engasjerer oss med nedsatt funksjonsevne mer enn det engasjerer samfunnet som skal tilrettelegge» (Per, svaksynt). Informantene tror dette kan være noe av grunnen til at de opplever at universell utforming ikke er oppnådd i større grad. Informantene er opptatt av universell utforming og ønsker å se på begrepet som en visjon som absolutt er ønskelig å oppnå, mer enn et konkret mål. De ser på universell utforming som et begrep som vil dekke deres behov fullt ut, men allikevel viser de en tro på at dette ikke vil være mulig. I henhold til Barton (2004) er de enige i at universell utforming ikke bare gjelder de praktiske løsningene, men også menneskelig forståelse og adferd. Begge deler er viktige å oppnå for å tilfredsstille et ønske om full deltakelse og likestilling blant alle (NOU, 2001:22). I universell utforming ligger det i følge informantene muligheter for i større grad å kunne leve som alle andre uten å måtte ta diverse forhåndsregler. I universell utforming ligger det at de kan stole på samfunnet og sine omgivelser.

Resultater fra denne studien viser hvilke forskjeller det er på personer med redusert funksjonsevne og de som ikke har en redusert funksjonsevne, når det gjelder å benytte sine omgivelser. Den største forskjellen er der informantene møter en rekke barrierer og på bakgrunn av disse må lage seg egne strategier for å kunne leve et tilnærmet normalt liv. Ingen av informantene som har deltatt i denne studien har vanskeligheter med å godta egen situasjon, men vil ikke at samfunnet skal gjøre dem mer funksjonsnedsatt enn nødvendig. Det de ønsker minst er å bli fremstilt som annerledes ut i fra

samfunnets premisser. Informantene ønsker seg et samfunn der de kan klare seg på egenhånd. Man ser at hver enkelt av disse fem informantene har ulike behov, og ikke minst ulike krav til hva de forlanger av sine omgivelser som igjen er utslagsgivende for hva de legger i universell utforming. Det er på bakgrunn av denne studien ønskelig å spørre seg hvem man møter med universell utforming? Hvordan skal man kunne nå alle sammen og hvem er egentlig den allmenne brukeren?

Det som er tilrettelagt for meg, det kan faktisk du og bruke (Kjell, rullestolbruker).

REFERANSER

- Anvik, C. (2009). Et liv med førerhund. Koblinger mellom hund, menneske, omgivelser. I: Tøssebro, J. (Red.). *Funksjonshemming: politikk, hverdagsliv og arbeidsliv* (ss. 226-239). Oslo: Universitetsforlaget.
- Askheim, O. (2003). *Fra normalisering til empowerment: ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Asmervik, S. (2006). *Universell utforming: byer, hus og parker for alle*. Ås: Institutt for landskapsplanlegging, NLH.
- Asmervik, S. (2009). *Universell utforming: byer, hus, parker og transport for alle*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Barton, L. (2004). The Disability Movement: Some observations. I: Swain, J., French, S., Barnes, C. & Thomas, C. (Eds.). *Disabling barriers: enabling environments* (ss. 285-290). London: Sage Publications.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2008). *FN konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Norsk uoffisiell oversettelse. Lastet ned 25.05.2010 fra <http://www.fn.no/content/download/3963/20161/file/Codis.pdf>.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2009). *Norge universelt utformet 2025. Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013*. Oslo.
- Bringa, O. (1998). *Veiviser til universell utforming*. Oslo: Kommuneforlaget: Rådet for funksjonshemmede.
- Coliazzi, P. (1978). Psychological research as the phenomenologist views. I: Valle, R. & King, M. (Eds.). *Existential-phenomenological alternatives for psychology*. New York: Oxford University Press.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giorgi, A. (2000). Concerning the Application of Phenomenology to Caring Research. *Scandinavian journal of caring sciences*. No. 14, Ss. 11-15.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Goffman, E. (1963). *Stigma*. Hammondsworth: Penguin.
- Grøttland, H. & Måseide, P. (2009). Hjelpemidler som hverdagspraksiser i blindes liv. Forholdet mellom funksjonsnedsettelse, hjelpemidler og kultur som et distribuert aktivitetssystem. I: Tøssebro, J. (Red.). *Funksjonshemming: politikk, hverdagsliv og arbeidsliv* (ss. 213-225). Oslo: Universitetsforlaget.

- Husserl, E. (1931). *Ideas: general introduction to pure phenomenology*. London: Allen & Unwin.
- Imrie, R. & Hall, P. (2001). *Inclusive design: designing and developing accessible environments*. London: Spon Press.
- Imrie, R. (2004). From Universal to Inclusive Design in the Built Environment. I: Swain, J., French, S., Barnes, C. & Thomas, C. (Eds.) *Disabling barriers: enabling environments* (ss. 279-284). London: Sage Publications.
- Kristiansen, K. (1999). Refleksjoner kring begrepet normalisering. I: Tideman, M. (Red.). *Handikapp: synsätt, principer, perspektiv* (ss. 171-176). Stockholm: Johansson & Skyttmo.
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Levin, I., & Trost, J. (1996). *Å forstå hverdagen: med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*. Oslo: TANO.
- Malterud, K. (2003). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning: en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mead, G. & Morris, C. (1934 [1962]). *Mind, self and society: from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Merton, R. (1985 [1935]). *Sosial struktur og anomi*. Oslo: Instituttet.
- Miljøverndepartementet. (2007). *Universell utforming – begrepsavklaring*. T-1468 B/E. Oslo.
- Morris, J. (1991). *Pride against prejudice: a personal politics of disability*. London: Women's Press.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- NOU 1983:36. *Funksjonshemmedes år 1981. Handlingsplan for 80-årene*. Sosialdepartementet.
- NOU 2001:22. *Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmede barrierer*. Sosial- og helsedepartementet.
- Oliver, M. (1990). *The politics of disablement*. Basingstoke: Macmillan.
- Oliver, M. (1996). *Understanding disability: from theory to practice*. Basingstoke: Macmillan.
- Ostroff, E. (2001). Universal design: The New Paradigm. I: Preiser, W. & Ostroff, E. (Eds.) *Universal design handbook* (ss. 1.3-1.12). New York: McGraw-Hill.
- Patton, M. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Postholm, M. (2005). *Kvalitativ metode: en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Regjeringen. (2004). *Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne: plan for universell utforming innen viktige samfunnsområder*. Oslo: Arbeids- og sosialdepartementet.
- Shakespeare, T. (2006). *Disability rights and wrongs*. London: Routledge.
- Steinfeld, E. & Danford, G. (1999). *Enabling environments: measuring the impact of environment on disability and rehabilitation*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- St.meld. nr. 8. (1998-1999). *Om handlingsplan for funksjonshemma 1998-2001*. Sosial- og helsedepartementet.
- St.meld. nr. 40. (2002-2003). *Nedbygging av funksjonshemmede barrierer. Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne*. Sosialdepartementet.
- Story, M. (2001). Principles of Universal Design. I: Preiser, W. & Ostroff, E. (Eds.) *Universal design handbook* (ss. 10.3-10.19). New York: McGraw-Hill.
- Thagaard, T. (2003). *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Vavik, T. & Gheerawo, R. (2009). The challenges in universal design. I: Vavik, T. (Eds.). *Inclusive buildings, products & services: challenges in universal design* (ss. 4-24). Trondheim: Tapir Academic Press.
- Wolfenberger, W. (1972). *The principle of normalization in human services*. Toronto: National Institute on Mental Retardation.
- Wormnæs, O. (1987). *Vitskapsfilosofi*. Oslo: Gyldendal.

VEDLEGG 1-3

Vedlegg 1. Mail til interesseorganisasjoner

Vedlegg 2. Informasjonsbrev til informanter

Vedlegg 3. Intervjuguide

MAIL TIL INTERESSEORGANISASJONER

Trondheim 9. mars 2009.

Hei.

Jeg går master på funksjonshemming og samfunn ved NTNU og skal som en del av mitt mastergradsstudium gjøre en intervjuundersøkelse. Tema i mastergradsoppgaven er universell utforming, der den foreløpige arbeidstittelen er "universell utforming - en utopi?". Gjennom intervju med personer med redusert funksjonsevne, svaksynte, hørselhemmede og bevegelseshemmede i aldersgruppen 30-50 år, er det ønskelig å kartlegge hvilke opplevelser og erfaringer de har med universell utforming i praksis. Intervjuet vil vare ca en time og kan utføres på ønsket sted.

For å få tak i informanter, lurer jeg på litt hjelp fra deg. Jeg antar at du har tilgang og kontakt med en del som er i den målgruppen jeg søker. For å kunne komme i kontakt med noen av disse lurer jeg på om du kan høre om noen er interessert og om du får lov å gi meg deres mail/telefonnummer for at jeg kan ta kontakt å gjøre en nærmere avtale om intervju.

Resultatene av undersøkelsen publiseres i form av en masteroppgave i funksjonshemming og samfunn, denne vil være tilgjengelig for de som ønsker å lese den. Ansvarlig veileder er professor Jan Tøssebro ved Institutt for Sosialt arbeid og Helsevitenskap, NTNU.

Det er frivillig å delta og man kan når som helst trekke seg uten å måtte oppgi begrunnelse. Da vil all informasjon som har blitt gitt bli slettet og utelatt fra undersøkelse.

Håper på positivt svar.

For eventuelle spørsmål ta gjerne kontakt på telefon 93458863 eller pr. mail bjorkman@stud.ntnu.no.

Med vennlig hilsen

Mari Anne Bjørkmann.

INFORMASJONSBREV TIL INFORMANTER

Deltakelse i intervjuundersøkelse.

Universell utforming er mer i fokus nå enn tidligere på grunn av manglende tilgjengelighet for personer med redusert funksjonsevne. Dette er et tema som jeg har interessert meg for i lengre tid og det var naturlig å velge dette temaet i mitt mastergradsstudium i Funksjonshemming og samfunn ved NTNU.

Problemstilling og metode

Som en del av mitt mastergradsstudium skal det utføres en intervjuundersøkelse, der det er ønskelig å intervju personer med redusert funksjonsevne om hvordan de opplever og erfarer universell utforming i praksis.

Målet

Det er ønskelig at min masteroppgave blir en avhandling som kan gi en verdifull rettleiding i forhold til hva personer med redusert funksjonsevne mener om universell utforming. Det er ønskelig at den avdekker hva som kan være utfordringene videre ut i fra hva de som erfarer dårlig fremkommelighet opplever. Forhåpentligvis vil resultatet øke kunnskapsgrunnlaget omkring temaet.

Hva innebærer deltakelse?

Bortsett fra at man må sette av tid. Intervjuet vil ta ca. 1 time og kan gjøres hjemme hos den som intervjues eller annet egnet sted. Utover dette vil prosjektet neppe ha noen andre konsekvenser. Det er ønskelig at intervjuet tas opp på bånd, for å sikre en mest mulig korrekt gjengivelse av det du forteller. Jeg håper også du vil være åpen for at jeg ringer eller vi møtes for å gjøre eventuelle oppfølgingsspørsmål eller avklare uklarheter etter intervjuet er gjennomført. Intervjuene vil bli merket med nummer som kan kobles til en separat navneliste, navnelisten og lydopptakene slettes ved prosjektets slutt 1. januar 2010. Det øvrige datamaterialet lagres videre i anonymisert form. Opplysningene vil behandles strengt konfidensielt og navnet på informantene vil kun være tilgjengelig for meg, og jeg har taushetsplikt.

Resultatene av undersøkelsen publiseres i form av en masteroppgave i funksjonshemming og samfunn, denne vil være tilgjengelig for de som ønsker å lese den. Ansvarlig veileder er professor Jan Tøssebro ved Institutt for Sosialt arbeid og Helsevitenskap, NTNU.

Det er frivillig å delta og du kan når som helst trekke deg uten å måtte oppgi begrunnelse. Da vil all informasjon du har gitt bli slettet og utelatt fra undersøkelsen.

Evt. spørsmål kan rettes til masterstudent Mari Anne Bjørkmann, bjorkman@stud.ntnu.no, tlf 93458863.

Med vennlig hilsen

Mari Anne Bjørkmann

INTERVJUGUIDE

Bakgrunn:

Kan du fortelle litt om deg selv?

Hvilke funksjonsnedsettelse har du?

Universell utforming:

Hva er ditt forhold til begrepet universell utforming?

Hva betyr universell utforming for deg?

Har du noen opplevelser der tilgjengelighet har vært avgjørende for din deltakelse?

Hva betyr det for deg at det er universelt utformet fremfor at det er tilrettelagt?

Hva tror du kan bli konsekvensene av at universelt utformet samfunn?

På hvilke måte synes du det skal fokuseres på temaet universell utforming?

Sett over tid, i forhold til universell utforming, på hvilke måte har samfunnet endret seg?

I samfunnet:

Hvis du skal til en plass du ikke har vært før, hvilke forberedelser gjør du?

Er det steder du stoler på at er tilgjengelig for deg?

Hvordan mener du man kan benyttet funksjonshemmede som en ressurs i forhold til universell utforming?

Er det noe du har lyst til å legge til omkring temaet?